

**HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ
FAKULTA**
Univerzita Karlova

Vyslovení neplatnosti součásti státní zkoušky „obhajoba diplomové práce“, na základě stanoviska přezkumné komise, že obhájená práce není původní a jde o plagiát.

Po provedených řízeních vydal rektor Univerzity Karlovy rozhodnutí č. j. UKRUK/10207/2018-3, že součást státní zkoušky, obhajoba diplomové práce s názvem „Římská říše a křesťanství – od pronásledování ke státnímu náboženství“ konaná dne 26. 9. 2017, je neplatná.

Dnem, kdy rozhodnutí nabylo účinnosti, pozbyl účastník řízení vysokoškolského vzdělání získaného studiem daného studijního oboru a akademického titulu magistr. Dále pozbyly platnosti vysokoškolský diplom a dodatek k diplomu.

Declaration of the invalidity of the section of the state examination “thesis defence” based on the review committee’s opinion that the defended work is not original and constitutes plagiarism.

Following the proceedings, the Rector of Charles University issued a decision, ref. no. UKRUK/10207/2018-3, stating that a section of the state examination, defence of the thesis entitled “Roman empire and the christianity - from the persecution to the state religion” held on 26 September 2017, is invalid.

On the day the decision became effective, the participant in the proceedings surrendered their higher education degree obtained by studying the specific area of study and the academic title of Master. Moreover on that day, their university diploma and diploma supplement became invalid.

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Římská říše a křesťanství – od pronásledování ke státnímu
náboženství**

**Roman empire and the christianity – from the persecution to
the state religion**

Diplomová práce

Vedoucí práce:

Mgr. Jiří Lukeš, Th.D.

Autor:

Bc. Jiří Činátl

Praha 2017

Poděkování

Na tomto místě bych rád vyslovil své poděkování především rodičům za jejich dlouhodobou a vytrvalou podporu.

Můj dík patří rovněž Mgr. Jirímu Lukešovi, Th.D. za jeho ochotu ujmout se vedení této práce a jeho laskavý dohled.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací „*Římská říše a křesťanství – od pronásledování ke státnímu náboženství*“ vypracoval samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne: 29. 6. 2017

Bc. Jiří Činátl

Anotace

Diplomová práce se věnuje situaci křesťanů v Římské říši v prvních čtyřech stoletích existence křesťanství. Cílem práce je zmapovat jednotlivá období pronásledování křesťanů a vývoj vzájemných vztahů mezi křesťany a Římskou říší. Dále se práce snaží nalézt odpověď na otázku, proč byli v Římské říši pronásledováni právě křesťané, zatímco k ostatním náboženstvím byli Římané vcelku tolerantní. Pro ilustraci perzekuce a pronásledování křesťanů ve zvoleném období je v práci použito několika příkladů křesťanských mučedníků, kteří zemřeli v jednotlivých obdobích pronásledování.

Annotation

This diploma thesis deals with the situation of Christians in the Roman Empire in the first four centuries of the existence of Christianity. The aim of the work is to map out individual periods of persecution of Christians and the development of mutual relations between Christians and the Roman Empire. In addition, the work tries to find an answer to the question why Christians were persecuted in the Roman Empire, while Romans were quite tolerant to other religions. To illustrate the persecution of Christians in the chosen period, several examples of Christian martyrs who died in individual periods of persecution.

Klíčová slova

Pronásledování křesťanů, Římská říše, pohanství, Církevní otcové, mučednictví, Konstantin I. Veliký, Milánský edikt,

Keywords

Persecution of Christians, Roman Empire, paganism, church fathers, martyrdom, Constantine I, Milan edict,

Obsah

Úvod.....	7
1. Římská říše a náboženství	10
1.1 Římské náboženství	10
1.2 Hlavní charakteristika a odlišnosti římského náboženství.....	12
1.3 Náboženství v životě římských občanů.....	15
2 Křesťanství – osoba Ježíše Krista a doba jeho působení.....	17
2.1 Syn Boží a syn člověka	18
2.2 Předpoklady vzniku a šíření křesťanství	19
2.3 Vzájemné vztahy křesťanství a židovství	23
2.4 Církevní otcové	23
2.4.1 Tertulián	25
2.4.2 Klement Alexandrijský.....	27
2.4.3 Origenes.....	28
2.4.4 Cyprián	30
3 Pronásledování křesťanů	32
3.1 Důvody pronásledování křesťanů	32
3.2 Rozdělení jednotlivých etap pronásledování křesťanů	34
3.3 První období pronásledování křesťanů do roku 64 n. l.....	35
3.3.1 Pronásledování křesťanů za císaře Caliguly.....	35
3.3.2 Pronásledování křesťanů za císaře Nera a požár Říma	37
3.4 Druhé období pronásledování křesťanů – mezi léty 65 - 249 n. l.....	40
3.4.1 Pronásledování křesťanů za císaře Traiana	40
3.4.2 Pronásledování křesťanů za císaře Antonia Pia	42
3.4.3 Pronásledování křesťanů za císaře Marka Aurelia	44
3.4.4 Pronásledování křesťanů za císaře Commoda.....	46
3.5 Třetí období pronásledování křesťanů – mezi léty 250 - 313 n. l.....	47

3.5.1	Pronásledování křesťanů za císaře Decia	47
3.5.2	Pronásledování křesťanů za císařů Valeriána a Galliena	50
3.5.3	Pronásledování křesťanů za císaře Diokleciána	53
3.6	Proč pronásledování křesťanů nevedlo ke konci křesťanství.....	56
3.7	Postavení křesťanů v době před nástupem Konstantina	58
3.8	Vláda Konstantina Velikého (306-337) a Edikt milánský 313 n. l.	59
3.8.1	Důsledky ediktu.....	62
3.9	Od Milánského ediktu ke státnímu náboženství	64
	Závěr.....	67
	Bibliografie.....	69
	Summary	74

Úvod

Tato diplomová práce je věnována situaci křesťanů žijících v římském impériu v prvních čtyřech století našeho letopočtu. Cílem práce je zmapovat jednotlivé etapy pronásledování křesťanů, vývoj vzájemných vztahů mezi křesťany a Římskou říší a odpovědět na otázku, proč byli právě křesťané takto pronásledováni, ačkoliv jinak můžeme říci o římském impériu, že bylo k náboženství porobených národů poměrně tolerantní. K odpovědi na tyto otázky mi poslouží informace získané studiem literatury, použité k vypracování této diplomové práce.

Každé nové náboženství se jistě ve svých počátcích musí potýkat s řadou problémů, nepochopením a musí si své místo ve společnosti postupně vybojovat. Samy počátky křesťanství však není nikterak lehké postihnout, jelikož se nám do dnešních dní nedochovalo mnoho pramenů. Stejně tak mnoho událostí je vnímáno skrze křesťanskou optiku a tímto způsobem jednostranně interpretováno. Jedná se především o martyrologické texty, které byly postupem času značně upraveny a ověřit jejich autenticitu je dnes již poměrně obtížné.

Při četbě textů zabývajících se touto tematikou bylo velmi zajímavé pozorovat historické okolnosti, které vedly k pronásledování křesťanů, stejně tak, jako i postoj Římské říše k jiným náboženstvím, zvláště pak k judaismu, k němuž měla křesťanská víra ve svých počátcích skutečně velmi blízko.

Tato diplomová práce je rozdělena do několika kapitol, přičemž v první z nich se snažím popsat římskou společnost a římské náboženství, s kterým se křesťanská víra střetávala. Další kapitoly a podkapitoly jsou věnovány vzniku křesťanství, osobě Ježíše Krista a Církevním otcům, kteří nám podávají zprávy o prvních staletích křesťanské víry.

Nejrozsáhlejší část této diplomové práce je však věnována hlavnímu tématu, kterým je pronásledování křesťanů v prvních čtyřech století našeho letopočtu. K datování jednotlivých etap pronásledování křesťanů, si vypomohu jejich rozdělením podle G. E. M. de Ste. Croix, který pronásledování rozděluje do tří etap.

Toto rozdělení je u většiny autorů, s kterými jsem měl tu možnost se seznámit stejné, ale Ste Croix na rozdíl od nich ukončuje první etapu pronásledování požárem města Říma roku 64 n. l. Toto rozdělení mi přijde blízké vzhledem k této přelomové události, kterým požár Říma a následné obvinění křesťanů, že jej iniciovali, je. Jiní autoři ukončují první etapu většinou rokem 100 n. l.

Vzhledem k faktu, že k vypracování této práce čerpám z děl mnoha autorů, kteří se často na některých názorech neshodovali, uvedu v práci postupně argumenty všech, s kterými jsem měl tu možnost se seznámit. Autoři například nemají jednotný názor ani na samu příčinu pronásledování křesťanů Římskou říší. Jako snad jediná událost, která posloužila k pronásledování křesťanů, na které se všichni autoři shodnou je právě událost požáru města Říma a následné pronásledování křesťanů císařem Nerem.

Kapitoly, které mají za úkol popsat jednotlivé tři etapy pronásledování křesťanů za vlády římských císařů, budu prokládat příběhy jednotlivých mučedníků, kteří pro křesťanskou víru obětovali svůj život a kteří jsou v křesťanské církvi dodnes ve velké úctě. Těmto jejich příběhům věnuji značný prostor, budu je citovat a snažit se poukázat na to, jak je dnešními očima komplikované pochopit jejich lásku k Bohu a ochotu za svou víru zemřít, ačkoliv v jejich době se jednalo o jev zcela běžný. V době, v níž člověk neměl žádné jistoty, totiž představovala víra něco zcela odlišného než dnes.

Křesťanská církev se musela ve svých počátcích vypořádat s celou řadou problémů a uhájit svou existenci, proti okolním vlivům. Jedna z hlavních otázek, která se dotýkala celé církve bylo vypořádání se s odpadlíky od víry. Je pochopitelné, že se první křesťané báli o svůj život, o své bližní i o majetek. Jak ale měla církev vůči takovým odpadlíkům vystupovat? Měla jim umožnit navrácení se do obce v dobách klidu, nebo nikoli? Jak zachovat čistotu církve a svoji věrohodnost? Tato otázka vyvstala i v době, kdy křesťanství „zvítězilo“ a stalo se státem uznávaným náboženstvím.

Poslední kapitola této práce je věnována době panování římského císaře Konstantina a jeho rozhodnutí změnit přístup ke křesťanství a zrovnoprávnit jej s ostatními náboženstvími praktikovanými v Římské říši. Jsou zde popsány důvody, které císaře Konstantina k tomuto rozhodnutí vedly jako i význam tohoto rozhodnutí pro samotné křesťany.

Téma této práce jsem si vybral zcela záměrně, jelikož mě víra oslovuje již od dětství a zájem o rané křesťanství mě provází již od začátku mých studií na Husitské teologické fakultě. Ačkoliv je téma pronásledování křesťanů zpracováno mnoha badateli, nemohl jsem se nikdy ubránit pocitu, že mnohdy jsou jen opakovány a dále rozpracovány myšlenky, na něž jsme v dnešní době již našli lepší odpovědi, než jak tomu učinili autoři z 19. a počátku 20. století. Chtěl bych tedy touto svou prací některé z těchto myšlenek rozpracovat a ukázat ony rozdílné přístupy ke studiu pronásledování křesťanů v prvních 4. stoletích existence

křesťanství. Dovolím si tedy použít jak práce starších autorů, tak i novějších ke kterým mám myšlenkově velmi blízko.

1. Římská říše a náboženství

Na úvod této diplomové práce bych rád pohovořil o Římské říši, která měla vliv na pozdější šíření křesťanské víry do celého světa a stejně tak i o římském náboženství s kterým se křesťanská víra v prvních staletí své existence střetávala.

Musíme si uvědomit, že na území ovládaném Římem se narodil i zemřel Ježíš Kristus, předpoklad a důvod vzniku křesťanské víry. Na území Římské říše bojovala křesťanská víra po celá staletí o svou existenci, následně o rovnoprávnost, až se nakonec stala státním náboženstvím.

Římská říše byla impériem rozkládajícím se na třech světových kontinentech – Evropy, Asie a Afriky, a měla tak zásadní vliv na formování celé lidské civilizace. Stejně tak je její odkaz dodnes patrný v nejrůznějších oblastech lidského úsilí.

1.1 Římské náboženství

Římské náboženství můžeme zařadit do skupiny archaických náboženství, což s sebou ale přináší jisté nepominutelné důsledky. Pokud budeme porovnávat náboženské systémy spadající do této kategorie s náplní moderního, nereflektovaného náboženství, zjistíme, že jsou náboženské koncepty rozšířené v současné Evropě značně odlišné od těch archaických. Méně shovívavým pohledem můžeme tyto odlišnosti dokonce označit za jisté nedostatky, ne-li přímo fatální vývojové vady, které ohrozily existenci těchto konceptů.

Římské náboženství je příkladným ukazatelem těchto nevhodných komparací, které jsou přítomny v dějinách zkoumání náboženství již od počátku 19. stol. Římské náboženství se tak nechtěně dostalo po pozici „dítěte“ srovnávaného se starším a „krásnějším“ řeckým náboženstvím a mladším, „chytřejším“ křesťanstvím. Takovéto soudy jsou nejlépe patrné na nejrůznějších srovnáních těchto náboženských konceptů:¹ *„Římské náboženství nevyznamenávalo se ani krásou ani poesíí; bylo protknuto touž praktičností a střízlivostí jako vše, co Říman konal. (...) Ze všech těchto zápasů vyšlo vítězně křesťanství, poslední*

¹ Výběr použité citace nemá být polemikou s dílem a názory Ferdinanda Stiebitze, který takto shrnul římské náboženství, ale pouze ukázkou, jak se někteří autoři k římskému náboženství staví.

duchovní přínos řecké antiky do světa římského impéria. Křesťanství dalo životu římského občana nový smysl.“²

Z takovýchto zkratkovitých charakteristik římského náboženství vystupují do popředí dva problematice aspekty jeho popisu. Zaprvé se jedná o problematiku historický nástin vývoje římského náboženství, kdy se autoři většinou snaží o rychlé shrnutí faktů a komplikovanější otázky jako je třeba podíl Etrusků na antropomorfizaci římských náboženských představ vůbec neřeší.³ Celkový popis vývoje římského náboženství pak většinou má úpadkový charakter a veskrze negativní vyznění. Římská kultura bývá charakterizována jako submisivní partner podřízený praktičnosti a dějinným událostem. Přejímání „cizích“ kulturních prvků však nemůžeme chápat jako něco submisivního, ale jako mnohvrstevný proces, v němž dochází k spojování zájmů zainteresovaných stran a který zpravidla nebývá jednosměrný.⁴

Zadruhé jsou často v římském náboženství hledány charakteristické funkce a vlastnosti, které by podle soudobé představy měl „správný“ náboženský koncept obsahovat. Římské náboženství je tak pokládáno za projev rozsáhlého kulturního eklektismu, v jehož konečném důsledku byly primitivní domácí náboženské představy pozvolna nahrazeny představami dokonalejšími, cizími.

Ne vždy však došlo k tomuto „chvályhodnému“ vývoji, jelikož přejímání těchto „dokonalejších“ náboženských konceptů bylo záležitostí převážně vyšší společenské vrstvy, zatímco nižší vrstvy se povětšinou uchylovaly k mystickým, a orgiastickým orientálním

² STIEBITZ, Ferdinand. *Stručné dějiny římské literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967. Učební texty vysokých škol (Univerzita J.E. Purkyně v Brně, Filozofická fakulta). ISBN neuvedeno. str. 65-66

³ S takovýmto názorem, že antropomorfní pojetí božstev bylo do římského náboženství přineseno Etrusky, se můžeme setkat u několika badatelů, jako například u (OGILVIE, Robert Maxwell. *Early Rome and the Etruscans*. Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press, c1976. ISBN 0391006444. str. 37) nebo (SCULLARD, H. H. *Festivals and ceremonies of the Roman Republic*. Ithaca, New York: Cornell University Library, 1981. Aspects of greek and roman life. ISBN 08-014-1402-4. str. 19). Jiní autoři pak soudí, že etruské náboženství znalo antropomorfní božstva v mnohem méně konkrétní podobě až do doby kontaktu s řeckým náboženstvím. (CORNELL, Tim. *The beginnings of Rome: Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000-264 BC)*. London: Routledge, 1995. Routledge history of the ancient world. ISBN 9780415015950. str. 160-162)

⁴ Více viz GRUEN, Erich S. *Culture and national identity in Republican Rome*. New York: Cornell University Press, 1992. Cornell studies in classical philology, vol. 52. ISBN 0801480418.

kultům. Takovéto duchovní „rozdělení“ společnosti bylo poté zastaveno nástupem křesťanské víry, která duchovní a etický úpadek Římanů potlačila.

Takováto hodnocení římského náboženství jsou výsledkem přesvědčení o nedostatečnosti římské náboženské tradice, v níž chybí některé typické náboženské rysy jako například: hledání odpovědi na otázky po smyslu života, osobní víra nebo naděje na individuální posmrtný život. Jinými slovy se jedná o prvky emocionální, morální a spásné. Křesťanství, které je předobrazem takového modelu náboženství, v němž jsou všechny vyjmenované prvky obsaženy, je však z hlediska dějin náboženství spíše výjimkou. Otázku proč římské náboženství tyto prvky postrádá tak velmi snadno můžeme přetransformovat na otázku, proč křesťanská víra těmito prvky disponuje.

Je tedy třeba, abychom se vyvarovali unáhlené aplikace moderního konceptu náboženství, coby měřítko posuzování kvality a životaschopnosti nějakého archaického náboženského konceptu.

U francouzského kognitivního antropologa Pascala Boyera se můžeme setkat s myšlenkou, že doktrinální náboženské tradice nikdy zcela nenahradí prvky tradiční religiozity, jelikož kognitivní struktury, o které se tyto tradiční prvky opírají, stojí v samých základech doktrinálních systémů. Jinými slovy řečeno, archaické náboženství nám hodně napoví o některých aspektech křesťanství, avšak v opačném případě to neplatí.⁵

1.2 Hlavní charakteristika a odlišnosti římského náboženství

Pokud se máme pokusit o deskripci římského náboženství, musíme začít se zdůrazněním jeho odlišností. Jen tak se totiž můžeme vyvarovat pádu do pasti metodologicky zhoubného anachronismu.

Římské náboženství můžeme popsat jako náboženství ritualistické, jelikož hlavní důraz zde byl kladen na nutnost správného a přesného vykonávání nejrůznějších rituálů, a ne tak na jejich teologicky správné zdůvodnění. Pokud tedy při výkonu některého z rituálů došlo k pochybení, bylo třeba celý tento rituál zopakovat. Jakékoliv pokusy o exegezi tak byly odsunuty do soukromé sféry.

⁵ BOYER, Pascal. *Religion explained: the evolutionary origins of religious thought*. New York: Basic Books, c2001. ISBN 04-650-0695-7. str. 28

Spolu s ritualistickým rysem římského náboženství je úzce spojena nedůležitost víry v existenci smyslu, jakožto nezbytného předpokladu pro jeho fungování.⁶ Jednotlivé rituály byly v římském náboženství chápány performativně. Nebylo tedy potřeba, aby jejich účinnost byla spojena s nutností jejich pochopení a lze tedy říci, že římské náboženství bylo spíše založeno na ortopraxii nežli na ortodoxii.

Tento fakt však nemůžeme chápat jakožto nepřítomnost víry v římském náboženství, ale spíše jakožto výzvu k hledání na křesťanství méně závislých konceptech víry. Rozdíl v samotném pojetí víry v římském náboženství a křesťanství můžeme vyjádřit prostřednictvím dvou modalit: explicitní a implicitní. Víru, s kterou se setkáváme v římském náboženství, můžeme označit za neucelený, proměnlivý soubor vágně formulovaných a mnohdy i protichůdných konceptů, které jsou určujícím faktorem komunikace Římanů s bohy. Křesťanství oproti tomu pokládá víru za podstatné měřítko kvality rituálů, které by měly být vykonávány právě na základě hluboké a upřímné víry. Předmětem je poté dokončená a koherentní doktrína.⁷

V římském náboženství se s uzavřenou doktrínou nesetkáme, stejně tak jako s existencí autorit, které by prosazovaly jakoukoliv normativitu římského náboženství. Osoby, které kontrolovaly náboženské chování ve veřejném prostoru se o explicitní víru Římanů povětšinou nezajímaly a naopak ty, pro které bylo její vymezení klíčové, neměly praktickou moc nad její kontrolou.⁸

Dalším důležitým prvkem římského náboženství bylo jeho spojení s politickou mocí. Veškeré důležité politické akty, které měly vliv na chod Římské říše, si vyžadovaly náboženské ošetření. Jedna z nejdůležitějších činností kořatého věšteckého aparátu v Římské říši bylo zkoumání božského souhlasu s probíhající politickou činností. Stejně tak se zde setkáme s propojením veřejných politických funkcí s funkcemi náboženskými. Lze tedy říci, že se v římském náboženství nesetkáme s požadavkem na jasné a trvalé oddělení politických a náboženských funkcí.

⁶ FEENEY, D. C. *Literature and religion at Rome: cultures, contexts, and beliefs*. New York: Cambridge University Press, 1998. ISBN 978-052-1559-218. str. 12-21

⁷ BARRETT, Justin L. *Why would anyone believe in God?*. Lanham: Altamira, c2004. Cognitive science of religion series. ISBN 07-591-0667-3. str. 1-20

⁸ RIVES, J. B. *Religion in the Roman Empire*. Malden: Blackwell, 2007. Blackwell ancient religions. ISBN 978-1-4051-0656-6. str. 49

Ze spojení politické a náboženské dimenze římského náboženství se pojí i další jeho charakteristický rys, kterým je příslušnost k tomuto náboženství nikoliv na základě osobního rozhodnutí, ale na základě narození jedince do římské společnosti, popřípadě získáním římského občanství.

Nenalezneme zde tedy iniciační rituály, které by se alespoň vzdáleně podobaly křesťanskému křtu, nebo židovské obřizce. Sociální nebo politická příslušnost jedince vlastně definovala jeho přináležitost k nějaké náboženské komunitě. Oproti tomu však stály svátky slavené v rámci *sacra publica*, které měly být slaveny všemi římskými občany bez ohledu na tuto politickou a sociální příslušnost. Rozdílný sociální a politický status však jedinci přinášel i rozdílné povinnosti vůči římským bohům.

Ačkoliv většiny náboženských aktů se jedinec účastnil coby člen některé z náboženských komunit, bylo by mylné se domnívat, že neexistovala individuální dimenze římského náboženství. Náboženské akty, které vycházely z vnitřního popudu jedince, byly nedílnou součástí života římských občanů, avšak římské náboženství nikdy nedospělo do stádia, kdy by tyto osobní projevy zbožnosti oceňovalo ve smyslu, jak je nyní chápe evropská civilizace. Individuální náboženské projevy tak můžeme chápat ve smyslu doplňku na situace, které nebyly nebo nemohly být ošetřeny v komunitní struktuře římského náboženství.⁹

Hlavním cílem římského náboženství bylo zprostředkovat komunikaci s římskými bohy a zajistit si u nich prosperitu a bezpečí pro římské impérium, popřípadě pro jedince. Tomu odpovídaly i náboženské rituály a akty, které se vyznačovaly svým obřadním charakterem a měřítkem jejich úspěšnosti nebylo nic jiného než jejich dokonalé provedení. Projevy emocí byly chápány jako něco nepatřičného a nedůstojného, což jen umocňovalo neosobní charakter těchto oficiálních rituálů.

Je překvapující, že ačkoliv byl na správné vykonávání rituálů kladen takový důraz, nesetkáme se v římském náboženství s ucelenou náboženskou výukou. Římští kněží se svých funkcí povětšinou ujímali okamžitě po svém zvolení do úřadu, aniž by předtím prošli obdobím speciální přípravy. Kromě pár drobných zmínek se taktéž nedozvíme nic o náboženské výchově dětí, a tak se můžeme domnívat, že znalost římského náboženství byla z větší části performativní. Římané si tak nejspíše osvojovali náboženské znalosti na základě účasti na nich.

⁹ Více viz MARTIN, Luther H. *Deep History, Secular Theory: Historical and Scientific Studies of Religion*. Leiden: Brill, 1994. ISBN 9781614518167

Je třeba i zmínit, že pojmy jako morálka a etika nebyly v římské společnosti vymezeny nábožensky. Zatímco v dnešní době je propojení morálních aspektů lidské existence s moderním konceptem náboženství pokládáno za velmi těsné, v antickém světě se s tímto propojením setkáme jen zřídka. Měřítkem dobrého chování bylo správné vykonávání rituálů a dodržování zákonů. Neexistence zjeveného morálního kodexu, spolu s nesourodými představami o posmrtném životě, nemohla jedince morálně vzdělávat, a tak byla většina morálních otázek v řecko-římském světě řešena na půdě filosofických škol, jejichž vliv na okolní společnost však zůstal v mnoha směrech omezený.

Výše zmíněné však nemůžeme v žádném směru chápat jako nepřítomnost představ, že se bohové nezajímají o morální chování člověka a podle něho k němu i přistupují. Představa, že bohové trestají hříšníky, byla známa i v době antiky, stejně tak jako představa, že je jim milejší oběť od cnostného člověka nežli od hříšníka.¹⁰ Avšak ani to nedokázalo narušit představu, že nejspolehlivější způsob, jak si naklonit bohy na svou stranu je dobře provedený rituál, oběť, popřípadě reciproční slib.

1.3 Náboženství v životě římských občanů

Stejně tak, jako u většiny středověkých národů, hrálo náboženství důležitou roli v životě každého římského občana. Římské náboženství bylo polyteistické, bez náboženské dogmatiky a víra v bohy byla pro římské občany nutností, ačkoliv nikde nebylo jasně definováno, v které všechny má být věřeno. V římské společnosti se tak setkáváme s uctíváním jak bohů vlastních, římských, tak i bohů přejatých, kteří se do Říma dostali spolu s obchodníky, poutníky a leckdy i otroky.

Bohové doprovázeli člověka od jeho narození až do jeho smrti, a tak bylo nezbytné, aby si je Římané uměli naklonit na svou stranu nejrůznějšími rituály, obřady a oběťmi. Stejně tak, jako byl lidský život svázán s Bohy, byla s nimi svázána i sama Římská říše. O výsledcích důležitých bitev, stejně tak jako o úrodě a prosperitě impéria, rozhodovali opět bozi. Není se tedy čemu divit, že jim tedy byl z části podřízen i veřejný život.

Římská říše byla velmi tolerantní a otevřená k vlivům náboženských představ ostatních národů. Zvláště v nižších společenských vrstvách se pak dařilo mysticismu, díky

¹⁰ Více viz FARAONE, Christopher A. a Dirk OBBINK. *Magika hiera: ancient Greek magic and religion*. New York: Oxford University Press, 1997. ISBN 0195111400.

kterému mohli Římané navazovat bližší vztah s bohy, kteří o jejich osudu rozhodovali i po jejich smrti.

V římském náboženství se též setkáme s úzkým spojením náboženství a veřejného politického života. Dokonce císař Augustus, coby “*obnovitel*” slávy Římské říše, získal velmi zvláštní postavení, kdy byl oslavován a následně i zbožštěn. Setkáváme se zde i se vznikem císařského kultu, který v římském náboženství do té doby neměl obdoby, a který výrazně posílil moc císařů. Ačkoliv byl každý obyvatel Římské říše ve své víře svobodný, musel projevovat úctu ke státnímu náboženství.

Mezi pohanskými náboženstvími v římské říši měl zvláštní postavení judaismus, který coby monoteistické náboženství, očekávající příchod mesiáše,¹¹ stál v opozici k římskému náboženskému polyteismu. Židé tak v Římské říši nebyli příliš oblíbeni, jelikož podle všeobecně rozšířeného názoru byly se svým jediným bohem bezbožní. Byli však chápáni jako starověký národ s odlišnými zvyklostmi, které jim byly římskými zákony zaručovány.¹²

V době života a působení Ježíše Krista byli židé žijící v diaspoře římskými občany, což jim zaručovalo jistá práva. Nemuseli plnit povinnosti vyplývající ze státního římského náboženství a mohli se bez omezení scházet a vykonávat své náboženské obřady.¹³

V prvním století našeho letopočtu docházelo ke střetům mezi Římany a židy. Důvody těchto střetů však nebyly povětšinou náboženského rázu, ale politického, jelikož se židé pokoušeli o osvobození z římské nadvlády. Tak došlo například roku 64 n. l. k velkému židovskému povstání, kdy se židům podařilo na chvíli obsadit Jeruzalém. Roku 70 n. l. však byli definitivně římskými vojsky poraženi, město bylo zničeno spolu s Chrámem, který pro židy představoval to nejcennější, co měli. Od této chvíle se židé stěhovali po celé Římské říši.

¹¹ BURIAN, Jan. *Římské impérium: Vrchol a proměny antické civilizace*. Praha: Svoboda-Libertas, 1994. Členská knihovna (Svoboda). ISBN 80-205-0391-9. str. 72-75

¹² Tamtéž str. 77

¹³ DODDS, Eric Robertson. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti: přednášky přednesené na Queen's University v Belfastu v roce 1963*. Praha: Rezek, 1997. ISBN 80-860-2708-2. str. 12

2 Křesťanství – osoba Ježíše Krista a doba jeho působení

Osobnost Ježíše Krista, jeho život, a učení o lásce k bližnímu, se stala základem pro vznik křesťanské víry, která se po jeho smrti rozšířila napříč Římskou říší, a dokonce i za její hranice.

Ježíš Kristus se narodil do rodiny tesaře na území, kterému vládl židovský král Herodes Veliký, který byl sice pod římskou nadvládou, avšak i tak mohl rozhodovat o vnitřních otázkách své země. Na oplátku však musel Římské říši pomáhat tuto zemi spravovat po stránce ekonomické, politické i kulturní.

Po smrti Heroda Velikého byla země rozdělena mezi jeho tři syny. Syn Archealos který měl po smrti svého otce spravovat Judsko, Samařsko a Idumeu, byl však po četných stížnostech židovských a samařských představitelů na nepřijatelnou politiku odvolán a poslán do vyhnanství. Judsko se tak stalo součástí římské provincie a jako takové bylo spravováno prokurátory. Židovská správa v této době byla tvořena veleradou, v jejímž čele stál velekněz, který měl však jiné pravomoci než římský prokurátor, který například mohl rozhodovat o trestu smrti. V době působení Ježíše Krista byl tímto prokurátorem Pilát a veleknězem Kaifáš.¹⁴

Území dnešního státu Izrael a Palestiny se v průběhu 1. stol. n. l. potýkalo s množstvím sociálních, náboženských i politických problémů. V krizi se nejspíše ocitla i sama židovská víra, na což lze usuzovat z objevení se většího množství proroků, reformátorů a vzniku nejrůznějších nových náboženských hnutí. Právě v této době se Ježíš Kristus vydal na svou cestu obklopen svými druhy, kteří se stejně tak jako on museli vzdát rodinných vazeb. Hlásal nutnost změny života a vnitřní čistoty a příchod Božího království.¹⁵

Ježíš Kristus se nepochybně velmi lišil od svých vrstevníků, ale i přes tyto odlišnosti si přál být srozumitelný pro posluchače své doby. Zástupy, které jej následovaly, svědčí o síle jeho učení a činech, avšak jejich reakce na jeho výroky a činy nás dovádí k myšlence, že jeho poslání a zvěstování nedokázaly zástupy zcela pochopit a přijmout, stejně tak, jako se to stalo i mnohým biblickým prorokům.

Ježíšovo hlásání lásky ke všem lidem, k hříšníkům, nepřátelům i lidem na okraji společnosti, stejně tak jako jeho ochota odpouštět, se staly základním etickým principem

¹⁴ RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1465-6. str. 32

¹⁵ Tamtéž str. 35

nového náboženství. Svým působením vzbudil Ježíš značnou nelibost vládnoucí vrstvy a jelikož znal osudy většiny náboženských reformátorů, lze říci, že svou smrt očekával, a to navzdory faktu, že si byl vědom svého výjimečného postavení, skutečného Božího synovství, což nám dokazují jeho slova a činy. Svůj život však pojal coby poslání a svou smrt jako zakončení a čin vykoupení.¹⁶

Po jeho ukřižování byl třetího dne vzkříšen, což sám předpověděl a na jeho zmrtvýchvstání raná křesťanská církev formulovala své základní vyznání.¹⁷

Podle knihy *Dvanáct století církevních dějin* je třeba, abychom si uvědomili historickou osobnost Ježíše Krista. O jeho existenci a působení se můžeme dočíst v různých pramenech, a to nejen ve spisech Církevních otců. Ježíš Kristus však není jen dějinným průvodcem, který má pro všechny další život křesťanské církve význam tvůrčí a normativní, ale pro věřící je osobou, kterou lze poznat více skrze víru a evangelium než řečí historických dokumentů.¹⁸

2.1 Syn Boží a syn člověka

V evangeliích se setkáme s označením Ježíše Krista, jako syna Božího. Tento titul však nemusel v době Ježíšova života představovat božskost ve smyslu, jak ji později chápala křesťanská teologie, jakožto úplný podíl na Boží přirozenosti. V 1. stol. n. l. se totiž setkáme v judaismu s pojetím božskosti, jakožto hodně širokého pojmu, kterým mohla být označena téměř jakákoliv nebeská bytost. Takovéto označení se tak například vztahovalo i na anděly a jiné nebeské bytosti, což nám nejlépe dokazuje samo Písmo: „*Nastal pak den, kdy přišli synové Boží, aby předstoupili před Hospodina; přišel mezi ně i satan*“¹⁹ Není tedy zcela vyloučeno, že takovýmto způsobem bylo pohlíženo na Krista.

V helénistickém prostředí je titul Syn člověk značně nesrozumitelný, a proto zde zaniká a nahrazuje jej titul Syn Boží. Tento titul sice vychází ze židovského prostředí, avšak vyskytuje se zde v minimální míře. Jedná se vlastně o označení člověka, který byl Bohem

¹⁶ RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona*. str. 234-237

¹⁷ Tamtéž str. 254

¹⁸ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha: Kalich, 2008. Studijní texty (Kalich). ISBN 978-80-7017-064-9. str. 38-41

¹⁹ Jb 1,6

vyvolen. Když došlo k rozšíření křesťanské víry v helénistickém prostředí, mizí tedy titul Syn člověka a mesiáš začíná být překládán řeckým termínem Kristus.²⁰

S výrazem Syn člověka se v evangeliích můžeme setkat více jak šedesátkrát, přičemž jinde na jiných místech Nového zákona je použit jen třikrát a vždy se jedná o výroky Samotného Ježíše.²¹ Fakt, že tohoto označení je použito jen v evangeliích, popřípadě jej používá sám Kristus, a že se tohoto označení velmi brzy v rané církvi přestalo používat, hovoří proti názoru, že se jedná o teologický pojem, který si pro své účely zkonstruovala raná církev.²²

2.2 Předpoklady vzniku a šíření křesťanství

Křesťanská víra vznikla v 1. stol. n. l. v Jeruzalémě, coby odnož judaismu. O tom svědčí i fakt, že první křesťané byli stejně tak jako Kristus, židy. Na tomto místě je třeba si uvědomit vztah římského náboženství k judaismu, který je popsán výše.

U nejrůznějších autorů se můžeme setkat s názorem, že Ježíš Kristus křesťanskou víru nezaložil. Po Kristově smrti v okruhu jeho přívrženců zůstávalo očekávání v brzký příchod Božího království a očekávání, že ukřižovaný je oním očekávaným Synem člověka, který přivede věk Božího kralování na zem. Historický Ježíš tak nebyl základem křesťanské víry, ale jejím předpokladem.²³

I bývalý papež Benedikt XVI. považuje za základ církve Kristovy apoštoly, kteří tvořili základ společenství víry, lásky a naděje. Doslova jeho výrok zní: *“Utváření církve započalo poté, co se několik galilejských rybářů setkalo s Ježíšem a bylo uchváčeno jeho pohledem, jeho hlasem a jeho vřelou a mocnou výzvou: „Pojďte za mnou, a udělám z vás rybáře lidí.“*²⁴

Stejně tak podle názoru mnoha religionistů je za faktického zakladatele křesťanství považován sv. Pavel z Tarsu, jehož dopisy představují nejstarší křesťanskou literaturu.

²⁰ FUNDA, Otakar Antoň. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1276-8. str. 253-266

²¹ Sk 7,56; Zj L1.12,14,14

²² PORTER, J. R. *Život Ježíše Krista*. 2. vyd. Praha: Euromedia Group, 2007. ISBN 978-80-242-1852-6. str. 268-269

²³ FUNDA, Otakar Antoň. *Ježíš a mýtus o Kristu*. str. 254

²⁴ BENEDIKT XVI. *O počátcích církve: promluvy o apoštolech a jejich spolupracovnících*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-218-3. str. 9

Lze se taktéž setkat s názorem, že ke vzniku křesťanství byla nezbytná i tolerance, kterou představoval Řím ve vztahu k helénismu a judaismu.²⁵

Na tomto místě je dobré položit si otázku, co vlastně způsobilo takový zájem o nové náboženství a jeho následný masivní rozmach. Co křesťanství nabízelo lidem své doby, že se ochotně stávali křesťany?

Odpovědí na tyto otázky může být fakt, že křesťanská víra byla hodně přizpůsobivá. V samých počátcích bylo křesťanství schopno a ochotno přejímat prvky jiných kultur, čímž získávalo na oblibě a věrohodnosti, aniž by muselo opustit svoji vlastní víru.²⁶ Jako první můžeme uvést příklad Velikonoc.

Velikonoce lze spojit i s židovským svátkem Pesach, který byl v prapůvodu nejspíše nomádským svátkem, který si židé s sebou přinesli do Svaté země. Judaismus spojuje svátek Pesach s vysvobozením z egyptského otroctví.²⁷ V tomto svátku se setkáváme se symbolikou nepečeného chleba a obětováním beránka, jehož krví se mají označit dveře domu.²⁸ Jak tedy vidíme, pro židy mohlo být křesťanství zajímavé, jelikož jej částečně již znali díky své vlastní náboženské tradici. Jen došlo k přeznačení významu některých rituálů a svátků.

Dalším důvodem úspěchu křesťanství byla nejspíše i opravdovost víry a její zvěst. Za ústřední zvěst Kristova učení můžeme označit hlásání příchodu Nebeského království, jak nám například potvrzuje evangelista Matouš: „*Od té chvíle začal Ježíš kázat: „Čiňte pokání, neboť se přiblížilo království nebeské.*“²⁹

Ježíš Kristus zval do Nebeského království všechny lidi, bez rozdílu jejich sociální příslušnosti. Pozváni tak byli, jak celníci, prostitutky, tak i cnotní lidé, což byl prvek na svou dobu značně neobvyklý. Zvěstování Království nebeského bylo základním kamenem jeho učení, které se dotklo mnoha lidí.

Nemůžeme však opomenout ani utrpení mučedníků, kteří umírali pro svou víru. Díky vidině jejich vykoupení, snášeli utrpení a dokazovali tak pravost své víry. V počátcích křesťanství byli křesťané pronásledováni a mučeni, což je proti předpokladu jejich

²⁵ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-859-5941-0. str. 6

²⁶ EBELOVÁ, Ivana a Uwe BIRNSTEIN. *Kronika křesťanství*. Praha: Fortuna Print, 1998. Edice Kronik. ISBN 80-861-4423-2. str. 10

²⁷ Ex 13; 1-14

²⁸ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-727-7292-9. str. 23

²⁹ Mt 4; 17

pronásledovatelů více a více sbližovalo a posilovalo. Později vznikla i tradice zapisování zpráv o mučení a procesech s křesťany, které byly následně předcítány na shromážděních. Tyto zprávy se tak staly nejen podmětem k modlitbě za umučené, ale i k projevům solidarity a hmotné pomoci.³⁰ Nezanedbatelným aspektem vzniku tohoto fenoménu byla zajisté smrt Ježíše Krista na kříži a jeho zmrtvýchvstání. Křesťané se po Kristově nanebevstoupení cítili opuštěni, zvláště poté, co nepřicházelo slibované Království nebeské. Východiskem z tohoto stavu tak bylo vytvoření pozitivního náhledu na Kristovu smrt a vzkříšení a zachování si tak naděje na příchod Království božího.³¹

Pro občany Římské říše musela být překvapující i ochota křesťanů odpouštět svým nepřátelům, což bylo do té doby něco neobvyklého. Podle učení Ježíše Krista neexistuje hranice odpuštění a křesťan má nastavovat druhou tvář. Kristus tak svým učením vlastně potlačil starozákonní pravidlo: *oko za oko, zub za zub*.³² Kristus však tímto svým učením nemyslel, že by viníci neměli být potrestáni za své činy, ale spíše věřící odkazoval do stavu, kdy zlo již nebude existovat. Tehdy již nebude třeba zlo nějak trestat nebo omezovat.³³ Kristus tedy pojímal trest jakožto prostředek, kterým lze hříšníka potrestat a dát mu zakusit jeho vlastní činy. Trest byl tedy výchovným prostředkem, ale skrze odpuštění mohl viník dojít správné cesty a stát se novým, lepším člověkem. Tedy teprve odpuštěním mohl být zastaven koloběh zločinu a trestu.³⁴

Takováto nová myšlenka stála proti všeobecné představě většiny lidí, pro které odpuštění nepředstavovalo cnost, ale slabost. Nedokázali tedy pochopit ani chování pronásledovaných křesťanů, kteří dokázali odpouštět svým pronásledovatelům a trýznitelům.

S ohledem na výše popsané se není čemu divit, že křesťané cítili morální převahu nad ostatními obyvateli římského impéria, což ještě více popuzovalo státní moc.

Nezanedbatelným faktorem pro šíření křesťanství byl i fakt, že vzešlo z již existujícího náboženství. Bůh křesťanů nebyl mýtickou osobou, jako například v náboženství Římanů a na rozdíl do římských božstev nepožadoval po svých věřících žádné složité a honosné

³⁰ FILIPI, Pavel. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 3., upr. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-859-5980-1. str. 13

³¹ FUNDA, Otakar Antoň. *Víra bez náboženství*. Praha: Prvokruh, 1994. ISBN 80-901-4701-1. str. 69

³² Ex 21; 24

³³ FUNDA, Otakar Antoň. *Víra bez náboženství*. str. 54

³⁴ FUNDA, Otakar Antoň. *Mezi vírou a racionalitou*. Brno: L. Marek, 2003. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 80-862-6339-8. str. 285

rituály. Nebyl to Bůh trestající, kterého si je třeba naklonit na svou stranu, ale naopak Bůh laskavý, který na zem dokonce seslal svého syna, a tak skrze něj vstoupil do lidských dějin.

Zajímavý musel být pro obyvatele Římské říše i samotný život křesťanů, kteří měli zpočátku společný majetek a o vše se dělili rovným dílem, což mělo smýt sociální rozdíly, neboť před očima Boha si jsou všichni rovni. Křesťané se starali o vdovy, chudáky, nemocné což opět nebylo zcela běžné.³⁵ Zároveň se scházeli ke společným modlitbám a hostinám, což udržovalo jednotu společenství. Hlavním rysem křesťanského společenství pak byl důraz na osobní vztahy mezi jeho věřícími.

Na rozšíření křesťanství měl nepochybně vliv i fakt, že střední společenskou vrstvu tvořilo jen cca 8% obyvatelstva římské říše a jen asi 2% obyvatel byla bohatá. Zbytek obyvatelstva žil v chudobě, přičemž nemalá část jich prakticky jen přežívala. Takto propastný rozdíl mezi bohatými a chudými měl za následek ohromné společenské napětí.³⁶ A právě do takového prostředí přichází křesťanská víra hlásající lásku, odpuštění a rovnost lidí před Boží tváří. Novou vírou tak byli nejprve osloveni právě nemajetní, kterým se myšlenka humanity značně zalíbila.³⁷ Členové nového společenství si navzájem tedy pomáhali ve svých problémech, což jim dávalo pocit, že nejsou na vše osamoceni.

Stejně tak první křesťané očekávali příchod Božího království a věčný život, což jim pomáhalo snášet pozemské útrapy jejich života, jakož i strach ze smrti.³⁸ Není se tedy čemu divit, že nová víra brzy oslovila značné množství obyvatel Římské říše. Nemůžeme si však představovat, že se jednalo jen o ty nejchudší. Křesťanství dokázalo svým poselstvím oslovit i bohatší obyvatele, kteří sehráli v šíření křesťanství důležitou roli a stali se důležitou součástí komunity a díky svému vzdělání i její administrativy.³⁹

³⁵ MAREČEK, Petr. *Křesťanské společenství v Matoušově evangeliu: jeho hlavní charakteristiky podle Mt 18,1-35*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. ISBN 80-244-1248-9. str. 232

³⁶ HAZLETT, Ian, ed. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. ISBN 978-80-7325-159-8. str. 26

³⁷ DEMJANČUKOVÁ, Dagmar. *Dějiny a teorie náboženství*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1994. ISBN 80-708-2175-2. str. 22

³⁸ Tamtéž

³⁹ HAZLETT, Ian, ed. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. str. 67

2.3 Vzájemné vztahy křesťanství a židovství

Vzhledem k faktu, že křesťanská víra vyrostla z judaismu a první křesťané byli židé, není se čemu divit, že toho měli obě víry zpočátku mnoho společného. Svatou knihou prvních křesťanů byla Septuaginta, tedy Starý zákon, který tvořil základ křesťanské nauky a který vlastně přišel Ježíš Kristus naplnit.⁴⁰

Zpočátku bylo křesťanství považováno za jednu ze sekt judaismu, což ještě více spojovalo tyto dvě víry v očích Římské říše. V Jeruzalémě spolu žili křesťané a židé a obě skupiny se spolupodílely na náboženském a kulturním životě. První střety mezi nimi byly ekonomického charakteru, začala se totiž řešit otázka výplaty peněžní podpory pro židovské a křesťanské vdovy. Teprve až sv. Petr vyřešil tento problém zavedením dohledu ze strany helénistů.

Celá situace spolužití křesťanství a židovství vedle sebe eskalovala až v době, kdy křesťané přestali dodržovat židovská ustanovení a započali svou misii mezi pohany. To byl klíčový okamžik, kdy se tyto dvě víry definitivně oddělily.

Zatímco židovská víra svazovala své věřící množstvím předpisů a příkázání a utvářela tak z židů značně elitářské společenství, do něhož měl člověk přístup jen skrze své narození do této víry, křesťanství hlásalo lásku k bližnímu, odpuštění a spásu všech, kdo uvěří v Ježíše Krista. Sama osoba Krista pak byla pro judaismus značně komplikovaná. Židé neuvěřili, že je oním Mesiášem, na něhož čekají, kdežto křesťané jej veřejně prohlašovali za svého Spasitele.⁴¹

2.4 Církevní otcové

Na úvod je třeba říci, že musíme důsledně rozlišovat mezi tzv. apoštolskými otcí a tzv. církevními otcí, kteří působili o něco později.

Termínem apoštolští otcové označujeme křesťanské autory, jejichž díla vznikala v době poapoštolské a která nám podávají zprávu o formování rané církve. Mezi tyto autory můžeme například zařadit Klementa z Korintu či Polykarpa ze Smyrny.⁴²

⁴⁰ Tamtéž. str. 50

⁴¹ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin*. str. 42

⁴² LANE, A. N. S. *Dějiny křesťanského myšlení*. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-854-9547-3. str. 8

Tato díla apoštolských otců nebyla oficiálně zařazena mezi knihy Nového zákona, avšak dokumentují nám dobu 1. - 2. stol. n. l., kdy se raná církev měnila z církve apoštolské na církev obecnou. Již ve spisech Klementa Římského, Ignáce z Antiochie či Polykarpa ze Smyrny, se můžeme setkat s odkazy na téměř všechny spisy, které jsou obsaženy v Novém zákoně.⁴³

Význam apoštolských otců spočívá v jejich časové blízkosti apoštolům, kteří byli učedníky Ježíše Krista. Křesťanskou vírou jsou považováni za nejstarší svědky tradice víry, která sahá k apoštolům a která podle učení zůstává neporušena. Spisy těchto autorů nám přibližují život prvních křesťanů na přelomu 1. a 2. stol. n. l.

Termínem Církevní otcové označujeme křesťanské spisovatele a myslitele, kteří měli vlivem svých spisů zásadní vliv na formování křesťanství. Toto označení „otec“ získalo svůj význam v průběhu 4. stol. n. l., které je považováno za zlatý věk patristiky.

Abychom mohli autora této doby zařadit mezi Církevní otce, je nezbytné, abychom od něj měli zachováno písemné dílo a náležel ke křesťanské víře. Není tedy třeba, aby tento autor byl knězem nebo biskupem, může být tedy i laikem. Je však třeba splňoval kritéria pravověrné nauky, svatost života, žil v dané době a byl uznám křesťanskou církví.

Označení Církevní otec však nesmíme zaměňovat s pojmem učitel církve, ačkoliv mezi oběma skupinami můžeme nalézt průnik. Titul učitel církve je totiž oficiálně udělován papežem až od roku 1567 n. l., kdy byl tímto titulem označen sv. Tomáš Akvinský.

Křesťanská víra byla v době působení Církevních otců napadána, jak z venčí pohanskými autory, tak i zevnitř gnostickými, markiónskými a montanistickými směry, a proto byly spisy Církevních otců, kteří definovali hlavní myšlenky křesťanské víry tak důležité.⁴⁴

Mezi Církevními otci bychom našli celou řadu řeckých a římských pohanů, kteří přijali křesťanskou víru a snažili se předat její učení dále. Již v polovině 2. stol. n. l., se můžeme v dílech Církevních otců setkat se stejnou úctou ke spisům Nového zákona, jaká byla prokazována spisům Starého zákona.⁴⁵

⁴³ LANE, A. N. S. *Dějiny křesťanského myšlení*. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-854-9547-3. str. 8-25

⁴⁴ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin*. str. 125

⁴⁵ LANE, A. N. S. *Dějiny křesťanského myšlení*. str. 8

2.4.1 Tertulián

Prvním Církevním otcem, kterého bych chtěl zmínit je Quintus Septimus Florens Tertullianus, který žil na přelomu 2. a 3. stol. n. l. a lze jej považovat za prvního latinsky píšícího autora před sv. Augustinem.

V době jeho působení se křesťanská víra neomezovala již jen na nejnižší vrstvy společnosti, ale šířila se i mezi movitějšími občany Římské říše. Ve stotisícovém městě Kartágo, z něhož Tertulián pocházel, bylo v této době již na tisíc křesťanů.

Tertulián se narodil do rodiny pohanského římského velitele a díky tomu se mu mohlo dostat kvalitního vzdělání, které bylo především právního a rétorického zaměření. To mu následně umožňovalo lépe a přesněji formulovat své myšlenky. Adolf von Harnack řadí Tertuliánovo obrácení na křesťanskou víru do roku 197 nebo 198 n.l., kdy se měl ze svých studií v Římě navrátit do rodného Kartága. Toto jeho obrácení můžeme považovat za náhlé a o míře jeho zaujetí novou vírou nám může podat svědectví rozhodný a vášnivý tón jeho díla, které obhajuje křesťanskou víru, i samotná zmínka v *Apologeticu*: „*Křesťanem se člověk nerodí, nýbrž stává.*“⁴⁶

Ačkoliv sv. Jeroným tvrdí, že se Tertulián stal knězem, nemáme tuto informaci nikde jinde potvrzenou. O jeho životě se nám bohužel nedochovalo mnoho informací a není možné přesně datovat ani některá jeho díla, avšak můžeme říci, že první Tertuliánovy spisy pocházejí již z doby kolem roku 197 n. l. a poslední jsou psány kolem roku 212 n. l. I přes takto poměrně krátké období jeho činnosti můžeme konstatovat, že jeho díla silně ovlivnila myšlení své doby.

Jeho díla, která jsou převážně věnována obhajobě víry, silně ovlivnila například Cypriána, avšak otázkou nám zůstává jeho příklon k montanismu. Sv. Augustinus nám tvrdí, že se Tertulián na konci svého života vrátil zpět k církvi, kterou opustil, avšak o pravdivosti této informace se dodnes vedou spory.

Velmi diskutovaným problémem v severní Africe v Tertuliánově době byla otázka odpadlictví, přesněji zda se může hříšník vrátit do společenství na základě rozhodnutí biskupa. Podle Tertuliána neodpouští Duch svatý jen smrtelné hříchy a každý hříšník je posuzován samostatně, nezaujatě, spravedlivě.⁴⁷

⁴⁶ „Fiunt non nascuntur christiani“, in Tertullian, *Apologeticum*, XVIII, 4, CCL 1, 118

⁴⁷ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. str. 78

Tertulliana můžeme považovat za nejoriginálnějšího latinsky píšícího autora 1. stol. n. l. Jazyk, který používá ve svých dílech je vzosný a svědčí o osobním zápalu autora, avšak s praktickým přístupem ke křesťanské víře. Coby autor vyniká inteligencí, výmluvností a vtípem, s jakým dokáže některé problémy přiblížit čtenáři. Způsob jeho vyjadřování bychom mohli shrnout ve vyjádření hlavní myšlenky paradoxem, nad kterým se musí čtenář sám zamyslet, jako například: “*Syn boží byl ukřižován; není to hanba, protože to je hanebné. Syn boží zemřel; je to hodno víry, protože to je pošetilé. Když byl pohřben, vstal z mrtvých; je to jisté, protože to je nemožné.*“⁴⁸

Tertulián využívá slovníku, který je přístupný i pohanům, jelikož si přeje, aby jeho texty byly přístupné všem bez rozdílu. Pohlíží však skepticky na pohanskou filosofii a úlohu lidského rozumu relativizuje. Filosofie má pro člověka význam jen do té míry, do jaké souhlasí s křesťanskou vírou. Jedná se tedy o postoj, který bychom mohli shrnout jakožto *credo ut intelligam*, tedy věřím, abych porozuměl.⁴⁹

Za první Tertuliánův spis můžeme považovat *Obranu křesťanů*, který vznikl nejspíše kolem roku 197 n. l. Jedná se o fiktivní soudní řeč, která je zaměřena ironicky a sarkasticky a je adresována místodržícímu provincie. Tertulián se v tomto spise na rozdíl od většiny ostatních apologetických spisů té doby věnuje výhradně politickým obviněním, která jsou namířena proti křesťanům, přesněji k neúctě ke státním božstvům. V tomto díle zvlášť obviňuje proceduru, kterou používají pohanské úřady vůči křesťanům, kdy jediným jejich zločinem je to být křesťan. Zatímco u všech ostatních zločinů se mohou obvinění obhajovat, křesťané tak činit nemohou. Zločinci jsou mučeni, aby se přiznali ke svým činům, kdežto u křesťanů je používáno mučení, aby zapřeli svou víru. Srovnává zde křesťanství s filosofií a konstatuje, že zatímco filosofové nemusí obětovat bohům a dokonce je mohou i odmítnout, aniž by za to byli trestáni, tak křesťané jsou pronásledováni.⁵⁰

Tertulián odmítl uctívání římských bohů a tvrdí, že rozmach Římské říše nestojí na přízni těchto bohů. Ptá se, jak mohou mít někteří římsští bozi vliv na rozvoj a blahobyt římského impéria, když původně byly bohy porobených národů a kdysi měli ochraňovat

⁴⁸ HEROLD, Vilém, Ivan MÜLLER a Aleš HAVLÍČEK, ed. *Dějiny politického myšlení*. Praha: OIKOYMENH, 2011. ISBN 9788072981694. str. 199

⁴⁹ Tamtéž str. 205

⁵⁰ NOVÁK, Josef a TERTULLIANUS. *Čtvrtá patristická čítanka: Tertullianus – Apologeticum*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1987. Teologické studie (Ústřední církevní nakladatelství). ISBN neuvedeno. str. 59

jejich země. Podle Tertuliána se tak nejedná o pravé bohy a Římská říše se stala velmocí na základě své výbojné politiky a mocenským válkám.

Obvinění z ateismu křesťanů je poté Tertuliánem vyvráceno velmi důkladně. Fakt, že křesťané odmítají obětovat za blaho císaře, odmítá se slovy, že křesťané jsou nedílnou součástí římského impéria a je tedy i v jejich zájmu, aby Římskou říši nepotkalo nic zlého. To se však nedá zajistit obětováním císaři. Pokud se otřese Římská říše, otřesou se i její další části a křesťany postihne neštěstí. Křesťané tedy neprosí za jediného, aktuálního císaře římské říše, ale za všechny císaře, jejich šťastný život a jistou vládu.⁵¹

Lze tedy říci, že Tertulián nezpochybňuje moc Římské říše a nestaví křesťany proti ní, ale právě naopak. Problémy tedy nevidí v existenci římského impéria, ale ve spojení státní moci a pohanského náboženství.⁵²

2.4.2 Klement Alexandrijský

Klement Alexandrijský, vlastním jménem Titus Flavius Clemens, je spisovatelem rané církve, jehož řadíme mezi tzv. Církevní otce. Zároveň jej můžeme označit za prvního člena křesťanské církve v Alexandrii, kterého známe jménem a nejvýznamnějšího řecky píšícího autora starověku.

Klement se narodil do řecké nekřesťanské rodiny, a tak není divu, že měl v mládí velmi blízko k platonismu. Poté, co však přijal křesťanství, se odstěhoval z Athén a začal se vzdělávat u nejrůznějších křesťanských učitelů v Řecku, Itálii a Egyptě. Nejvýznamnějším učitelem mu byl Pantaenius z Alexandrie. Po Pantaeniově smrti se dokonce stal vedoucím jeho školy.

Po celý svůj život se Klement snažil o sblížení řecké filosofie s křesťanstvím. Jeho nástupcem ve vedení katechetické školy a pokračovatelem mnohých jeho myšlenek se stal jeden z největších křesťanských teologů starověku, Origenes.

Klementa můžeme označit za jednoho z nejcitovanějších a nejpoužívanějších autorů pozdní antiky a středověku. Jeho díla byla přeložena do latiny a byla hojně užívána i protestanskou reformací o mnoho století později.

Kvůli pronásledování křesťanů za doby Septima Severa byl nucen odejít z Egypta, kde působil a přestěhovat se do Kappadokie, kde krátce na to roku 215 n. l. umírá.

⁵¹ NOVÁK, Josef a TERTULLIANUS. *Čtvrtá patristická čítanka: Tertullianus – Apologeticum*. str. 53

⁵² HEROLD, Vilém, Ivan MÜLLER a Aleš HAVLÍČEK, ed. *Dějiny politického myšlení*. str. 65

Klementovo dochované dílo bychom mohli směle označit za jednu velkou, ucelenou trilogii. V prvním z těchto tří děl, v *Proterptiku (Výzvě Řekům)*, se Klement obrací na Řeky a vyzývá je, aby se obrátili na křesťanskou víru. V mnohém je toto dílo podobno jiným apologiím své doby, a to jak křesťanským, která mají čtenáře přesvědčit a obrátit na křesťanskou víru, tak filosofickým, která jej mají přimět ke studiu filosofie.

Druhá část dochovaného díla nese název *Paidagógos (Učitel)*. Klement se zde věnuje hodně křesťanské etice, přičemž v mnohém navazuje na dílo předešlé. Hlavním tématem je zde *Logos*, který má člověka dovést k životu v cnosti, nikoli k intelektuálnímu poznání. Druhá a třetí kniha tohoto díla již není věnována teorii, ale zaobírá se praktickým, každodenním životem. Pojednává o jídle, pití, bydlení, hudbě, tanci a zábavě. Klement zde vyjadřuje myšlenku, že ideálem není, aby se křesťan zřekl světského života a jeho slastí, ale dbal na čistotu své duše.

Poslední kniha s názvem *Strómata (Koberce)*, je věnována dogmatickým a nábožensko-filosofickým otázkám. Celkově se skládá z osmi knih, které se věnují nejrozličnějším tématům. V první z knih Klement hájí řeckou filosofii proti křesťanům, kteří ji chápou jako zbytečnou ne-li přímo škodlivou. Klement zde tvrdí, že dědictví řecké literatury a vědy nachází skrze křesťanskou víru nového smyslu a může věřícím napomoci s pochopením víry. Filosofie však nikdy nemůže křesťanovi poskytnout plné poznání, jelikož to je přístupné jedině skrze víru. Toto dílo v sobě zahrnuje slavnou pasáž "*O pravé gnózi*" (*pravém poznání*), kterým se autor snaží bojovat proti gnostickým učení. Svůj negativní postoj ke gnostickým učení odůvodňoval tím, že napadá svobodnou lidskou vůli a správné uvažování člověka a patří tak mimo církev.

Kromě této "trilogie", která se nám dochovala, napsal podle učení jiných autorů Klement další díla, která se nám však nedochovala.

2.4.3 Origenes

Stejně tak, jako Klement Alexandrijský, pocházel z Alexandrie i Origenes. Narodil se do křesťanské rodiny pravděpodobně kolem roku 185 n. l. Origenův otec zemřel mučednickou smrtí roku 202 n. l., tedy v době pronásledování křesťanů Septimem Severem. Majetek rodiny byl zabaven a Origenes byl tak, coby nová hlava rodiny, postaven před nesnadný úkol, zajistit obživu. V 18 letech byl pověřen biskupem Démetrieosem výukou katechumenů a vedením Alexandrijské školy, což se ukázalo pro Origena jako velmi šťastné řešení tíživé životní situace, do níž se smrtí jeho otce celá rodina dostala.

Origenes původně učil všechny žáky, poté co se jejich počet značně zvýšil, musel přenechat výuku dialektiky, fyziky, matematiky, geometrie a astronomie svému žákovi Héraklovi a sám si ponechal jen kurzy teologie a filosofie. Sám se přitom dále vzdělával a navštěvoval kurzy slavného zakladatele novoplatonismu, Ammonia Sakkya, který měl zásadní vliv na Origenovu filosofii a teologii.

Když byla roku 216 n. l. Alexandrijská škola z popudu císaře Caracalla uzavřena, odebral se Origenes do Palestiny, kde byl následně biskupem pověřen k výkladu Písma kněžím. Toto pověření vyvolalo však spor, jelikož laik měl vykládat Písmo kněžím, což bylo nemyslitelné. Origenes se tedy navrátil nazpět do Alexandrie. Aby se předešlo podobným sporům v budoucnu, nechal se o patnáct let poté, před svou další cestou, vysvětit na kněze. Netušil však, že tím se rozpoutá spor nový, jelikož podle církve nemohl být vysvěcen na kněze někdo, kdo se nechal vykleštit. Origenes byl tedy alexandrijským biskupem Démetriem exkomunikován, přičemž tato exkomunikace byla potvrzena i jeho nástupcem Héraklem, který byl původně Origenův žák.

Origenes tedy odešel do Palestiny, kde místní biskup tuto exkomunikaci neuznával a v Caesareji založil svou novou školu, v jejímž čele stál následujících 20 let.

Za pronásledování křesťanů císařem Deciem byl uvězněn a mučen, Zřejmě na následky zranění, která utrpěl zemřel roku 254 n. l. v Týru.

Origenovy spisy se do dnešních dob dochovaly jen ve zlomcích. Je to důsledek sporu o origenismus, který vyvrcholil II. konstantinopolským koncilem roku 553 n. l. Tento koncil odsoudil samotného Origena, což mělo za následek ničení jeho spisů. V řečtině se tedy dochovala jen malá část jeho díla. V latině se poté o jeho učení dozvídáme z překladů Jeronýma a Rufína.

Origenes prosazoval studium Písma, jelikož se díky němu může člověk lépe seznámit s Bohem. Origenes studiu Písma věnoval hodně času, stejně tak jako komentářům k němu, jelikož si přál porozumět tomu, co Kristus sděloval svým učedníkům a jak byla jeho slova následně překládána vykladači Písma. Snažil se tak vlastně ochránit křesťanské učení před gnosticistickými vlivy. V Písmu spatřoval smysl, jak morální, tak i duchovní, podle něhož mají žít všichni křesťané. Duchovní rozměr pro něj představoval jednotu víry a slova, v němž hovoří Ježíš Kristus.⁵³

⁵³ ÓRIGENÉS a Martin NAVRÁTIL. *O svobodě volby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1842-1. str. 11-12

V Origenově apologetické spisu *Contra Celsum (Proti Celsovi)*, který je odpovědí na útočný protikřesťanský spis filosofa Celsa, vyvrací Origenes všechna nařčení křesťanů z rozvracení římského impéria a bod po bodu jednotlivá nařčení vyvrací. Tento Celsův spis zvaný *Aléthés logos (Pravdivé slovo)* se nám však do dnešních dní nedochoval, a tak se o něm dozvídáme jen z Origenovy reakce na něj.⁵⁴ Origenes zde zdůrazňuje povinnost křesťanů podřídit se římskému impériu a dodržovat všechny povinnosti, pokud nejsou v rozporu s Božím zákonem. Origenes se zde ukazuje coby kosmopolita chápající Boží prozřetelnost na celosvětové úrovni. Tento spis je tak vlastně dokladem intelektuálního boje křesťanství s pohanstvím.

Stejně tak je velmi komplexní i Origenova teologie, kdy zasahuje do všech jejích odvětví. Například v otázce Nejsvětější Trojice Origenes bojuje proti modalismu, a to navzdory faktu, že byl sám obviňován ze subordinacionismu. U Origena Syn vychází z Boha Otce obdobně, jako vůle vychází z rozumu, nikoliv tedy dělením, ale duchovně. Musí tedy existovat od věčnosti a není tedy doba, kdy by nebyl. Otec a Syn jsou tedy jedné podstaty.

Origenes v této souvislosti jako první použil termínu *homoúsios (jedné podstaty)*. Syna nazývá termínem druhý Bůh, zatímco Otec je *haplós agathos*, tedy první Bůh.⁵⁵ Z těchto dvou výrazů vyplývá fakt, že Origenes považoval Ducha svatého a Syna za prostředníky mezi Otcem a stvořením, a tedy za Otci podřízené. Z tohoto důvodu byl Origenes nařčen ze subordinacionismu, jelikož je zde předpokládána jistá hierarchie v rámci Nejsvětější Trojice, což vedlo k odsouzení Origenova učení II. konstantinopolským koncilem.

2.4.4 Cyprián

Sv. Cyprián, vlastním jménem Thascius Caecullius Cyprianus se narodil na počátku 3. stol. n. l. v severní Africe, pravděpodobně v Kartágu, v bohaté pohanské rodině. O jeho obrácení na křesťanskou víru nemáme žádné zprávy, ale víme, že přijal křest mezi léty 245 - 46 n. l. Křesťanská víra jej přivedla k zamyšlení nad sebou samým a přiměla jej k mravní očištění. Většinu svého majetku tedy daroval chudým.

Záhy po svém křtu byl Cyprián vysvěcen na jáhna a později i na kněze. Kolem roku 248 n. l. byl jmenován kartaginským biskupem, což svědčí o jeho kvalitách. To se ukázalo

⁵⁴ Více viz LANE, A. N. S. *Dějiny křesťanského myšlení*.

⁵⁵ viz Rozhovor s Heraklitem

jako šťastná volba, jelikož brzy po jeho jmenování do úřadu museli zdejší křesťané čelit pronásledování ze strany římských úřadů.

Dlouhá léta žili křesťané v pokoji a míru, což se změnilo počátkem roku 250 n. l., kdy římský císař Decius vydal edikt, jímž fakticky zakázal křesťanství na území Římské říše. Pronásledování křesťanů, které následovalo bylo velmi dlouhé a troufám si říci i velmi systematické. S naplňováním ediktu se totiž začalo u samých špiček církve, kdy měli všichni biskupové přinést císaři oběť. To bylo pro křesťany něco zcela nemyslitelného. Cyprián tedy nečekal, až se do jeho diecéze dostaví konsul pověřený dohledem nad tímto nařízením a raději uprchl. Tento jeho útěk byl jeho odpůrci považován za zradu, kterou interpelovali až v Římě načež se římský klérus rozhodl napsat Cypriánovi apel. Na něj Cyprián odpověděl, že uprchl v souladu s viděním, kterého se mu dostalo.

Toto pronásledování rozdělilo křesťany na ty, kteří setrvali ve své víře a byli za to trestáni a pronásledováni, a na ty, kteří se podvolili a od víry odpadli. Ti, kteří ve víře setrvali a císaři odmítli obětovat, napadali odpadlíky a nechtěli jim umožnit navrácení se do obce.⁵⁶ Když se Cyprián po čtrnácti měsíční nepřítomnosti do Kartága vrátil, našel tedy svou obec rozloženou. Byl svolán koncil, který měl vyřešit otázku schizmatu, kdy na Cypriánovo místo byl v době jeho nepřítomnosti zvolen jistý Felicissimus, vysvěcený na jáhna v době Cypriánovi nepřítomnosti.

Zároveň bylo třeba vyřešit otázku odpadlíků od víry. Výsledek byl takový, že ti, kteří vydali knihy římským úřadům, měli po řádném pokání dostat rozhřešení, zatímco ti, kteří se rozhodli obětovat císaři, mohli být smířeni až na smrtelném loži. Toto přísné ustanovení však bylo později zmírněno.

K dalšímu pronásledování křesťanů došlo za vlády císaře Veleriána na což zareagoval Cyprián spisem *De exhortatione myrtyrii*, jímž se na toto pronásledování snažil připravit svou obec. Brzy byl však Cyprián zajat prokonzulem Aspasiem Paternem a odsouzen k exilu. I z něj se však snažil nadále řídit svou obec, a tak byl po roce exilu prokonzulem Galeriem Maximem odsouzen ke smrti stětím.

⁵⁶ BENEDIKT XVI. *Otcové církve: od Klementa Římského po Augustina*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-263-3. str. 32

3 Pronásledování křesťanů

3.1 Důvody pronásledování křesťanů

Jak již bylo zmíněno výše, bylo římské náboženství velmi různorodé a přístupné bohům okolních národů, stejně tak, jako náboženským zvyklostem ostatních kultur. Není se tedy čemu divit, že se římský pantheon tolik podobá řeckému, který byl téměř celý Římany převzat, částečně přeznačen, částečně přejmenován a doplněn o bohy dalších národů s kterými se římská civilizace při svých válečných výpadech střetávala. Toto nové přejímání bohů do vlastního pantheonu nevnímali Římané nijak negativně, ale spíše naopak. Znamenalo pro ně fakt, že jsou pod ochranou většího množství božstev, která se starají o jejich prosperitu.

Lze říci, že v římském impériu byla povolována téměř všechna náboženství, pokud nenarušovala veřejný pořádek a chod státu, což do jisté míry odráží římský pragmatismus. Pokud však některé náboženství jakkoliv tento pořádek narušovalo, reakce ze strany Říma na sebe nenechala dlouho čekat. Jako příklad zde můžeme uvést odsouzení 7.000 stoupců Bakchova kultu z roku 186 př. n. l., kteří měli pořádat tajné orgie a nezřízené pitky.⁵⁷

Zvláštním prvkem římského náboženství byl kult římských císařů. S uctíváním vládců se můžeme setkat například v Asii, ale v Evropě byl tento kult v dané době výjimečný.

Římané chápali uctívání císaře ostatními národy jako jakýsi projev loajality celému římskému impériu a jako takové jej tedy od porobených národů vyžadovali. Zvláštního privilegia se dostalo židům, kteří kvůli svému přísnému monotheismu nemohli císaře uctívat. I přes tento fakt mu však museli obětovat.⁵⁸ Přes veškerou náboženskou toleranci Římanů vůči židům, docházelo ze strany židů k třenicím a odporu proti římské nadvládě.

I nová křesťanská víra vzešlá z judaismu se musela podřídít Římské říši, měla-li přežít. Křesťané tedy uznávali římského císaře za nedotknutelnou postavu, avšak nikoliv za Boha, kterého by měli uctívat. Již v Písmu se můžeme dočíst: „*Co je císařovo, odevzdejte císaři, a co je Boží, Bohu.*“⁵⁹

Můžeme tedy říci, že se křesťané chovali obdobně, jako židé. O to spíše pro ně muselo být zážehující, že na rozdíl od židů byli pronásledováni římskou mocí. Musíme si tedy položit

⁵⁷ EBELOVÁ, Ivana a Uwe BIRNSTEIN. *Kronika křesťanství*. str. 17

⁵⁸ Tamtéž

⁵⁹ Mt 12; 17

otázku, proč byl postoj Říma, k těmto dvěma zpočátku tak podobným náboženstvím, natolik rozdílný. Příčinu tohoto rozdílného postoje můžeme vnímat v samotném sebepochopení věřících.

Zatímco židé byli exklusivní skupinou, Bohem vyvolený národ, kdy se židem člověk rodil, nikoliv stával, byli křesťané více inkusivní skupinou, do níž přijímali nové stoupence na základě jejich vnitřního obrácení. Zatímco tedy židé nekonali misie a jejich počet byl prakticky pořád stejný, křesťanství se začalo šířit římským impériem. To hrozilo rozšířením víry, která by nepřijímala římské bohy a neuctívala je.

Stejně tak hodnoty antického světa byly hodně patriarchální a hluboce konzervativní, kdy každá změna stávajícího vyvolávala jisté podezření. Již malým dětem bylo v římské společnosti vštěpováno, jak se mají chovat ke svým bohům a předkům. Římští bohové doprovázeli člověka po celý jeho život a rozhodovali o tom, jak se jedinci v životě povede. Proto bylo třeba jim obětovat, aby si člověk získal jejich přízeň.⁶⁰

Křesťané naproti tomu měli jen jediného Boha, který byl milující a laskavý. Z toho vyplývá, že nemuseli neustále nosit oběti, jelikož již měli jeho přízeň. Vždyť sám seslal svého Syna, aby člověka vykoupil. To On tedy učinil oběť pro člověka, nikoliv člověk pro Boha. To byl princip, který nemohla římská společnost pochopit.

Křesťanům bylo zároveň vyčítáno, že neuznávají logos a nomos Řeků, jinak řečeno moudrost nashromážděnou věky a životní styl, který byl velmi důležitou obecnou normou společnosti.⁶¹ Tyto výhrady z úst civilizace, která vlastně stála na antických tradicích, musely nepochybně spět k odsouzení narušitelů těchto pořádků.

Pod vlivem výše zmíněného začali i někteří spisovatelé odsuzovat křesťany coby nemorální a nenásledováníhodné občany Římské říše. Jako příklad si zde dovoluji uvést dílo *Zlatý osel* z pera Apuleia z Kartága, napsané v době vlády Marka Aurelia. Jednou z postav je zde křesťanka, manželka pekaře, která je zde vylíčena, jako líná, krutá a rozmařilá. Odmítá uctívat bohy a obřady k uctívání svého boha zneužívá k tomu, aby mohla svého muže podvádět.⁶²

⁶⁰ HAZLETT, Ian, ed. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. str. 25

ČERVENKOVÁ, Denisa. *Jak se křesťanství stalo náboženstvím: recepce pojmu religio v Tertuliánově Apologetiku*. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-1975-0. str. 20

⁶² APULEIUS, Lucius. *Zlatý osel čili Proměny*. 3. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960. ISBN neuváděno

Je sice pravda, že tehdejší úroveň vzdělanosti ve společnosti nebyla nijak vysoká, většina obyvatel Římské říše neuměla ani číst, a takovéto psané texty tedy nemohly značným způsobem ovlivnit vnímání křesťanů ve společnosti, ale demonstrují nám celkový negativní pohled na křesťany.

Pokud tedy psané texty nemohly ovlivnit nazírání na křesťany, co tedy bylo onou silou, která dokázala ovlivnit názor davů?

Bylo to řečnické umění a veřejné projevy nejrůznějších řečníků. Příkladem nám zde může být *Řeč proti křesťanům*, pronesená jedním z nejlepších řečníků té doby - Frontiniem, který byl vychovatelem Marka Aureilia.

Je sice pravda, že někteří Římané, křesťany vnitřně obdivovali pro jejich cnostný a statečný život, ale na druhou stranu se v římské společnosti můžeme setkat s potřebou hledání viníka za přírodní katastrofy a tragédie, které římskou říši postihovaly. Bohové by přece Římány živelnými katastrofami netrestali, pokud by ve společnosti nebylo něco špatně. Křesťané se tak stali vhodným objektem, na který se daly svalit všechny tyto pohromy.⁶³

Není se tedy čemu divit, že vše vyústilo pronásledováním křesťanské víry představiteli římské moci. Postupně však římská společnost začala projevovat vůči křesťanům jistou dávku tolerance, dokonce i sympatií, když viděla, jak odevzdaně přijímají tresty a snášejí pronásledování. Takovýto nový přístup ke křesťanům však vyvolával obavy v představitelích Římské říše a podnítil jen další vlny pronásledování v druhém a třetím století n. l.

3.2 Rozdělení jednotlivých etap pronásledování křesťanů

V literatuře se lze setkat s nejrůznějším datováním jednotlivých etap pronásledování křesťanství. Co však mají všechny publikace dostupné, je celkové rozdělení období pronásledování do tří etap, byť občas s rozdílnou datací.

Pro účely této práce jsem si vybral datování podle G. E. M. de Ste Croixe, který první etapu pronásledování křesťanů datuje do roku 64 n. l. Druhá etapa pronásledování podle něj začíná po velkém požáru Říma roku 64 n. l. a končí rokem 250 n. l. Třetí etapa poté začíná

⁶³ FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2008. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-964-5. str. 20

pronásledováním křesťanů za vlády císaře Decia a končí rokem 313 n. l., tedy Milánským ediktem.

Podle Croixe nemůžeme v první etapě hovořit o plošném, systematickém pronásledování křesťanů složkami státní moci. Stejně tak se setkáme ve druhé etapě, tady mezi léty 65-250 n. l. jen s místně ohraničenými příklady pronásledování křesťanů, ačkoliv počet obětí byl již poměrně značný. Rozsáhlého a systematického pronásledování se dočkali křesťané až za vlády císařů Decia, Valeriána a Diokleciána, tedy ve třetí etapě, podle výše popsaného rozdělení.

V mezidobích jednotlivých etap pronásledování sice existovala některá místní ohraničená ohniska, v nichž docházelo k pronásledování křesťanské víry, ale z celkového pohledu zažívaly křesťanské komunity v Římské říši dlouhá období klidu.⁶⁴

3.3 První období pronásledování křesťanů do roku 64 n. l.

První období pronásledování křesťanů je ve Ste. Crouxově případě, zmíněno jen krátce, jelikož se podle autora jednalo jen o drobné a lokálně ohraničené potyčky, nejčastěji mezi křesťanským a židovským obyvatelstvem, do kterých římská moc příliš nezasahovala, což mohlo být způsobeno faktem, že v této době si bylo křesťanství a židovství stále značně podobné. V této době si byl judaismus a křesťanství poměrně ještě hodně blízké, a tak se v očích Římanů křesťané příliš neodlišovali od židů. Tyto střety tedy mohly být z pohledu římské státní moci vykládány jako střety jednotlivých náboženských frakcí uvnitř judaismu.⁶⁵

3.3.1 Pronásledování křesťanů za císaře Caliguly

Římský císař Gaius Caesar Augustus Germanicus, řečený též Caligula (podle vojenských bot, které coby chlapec nosíval), se za doby své vlády začal na veřejnosti objevovat v převlecích za nejrůznější bohy a nechal se dokonce i uctívat. Ačkoliv již předešlí císaři drželi všechnu moc v Římské říši ve svých rukou, tuto skutečnost veřejně nikterak

⁶⁴ DE STE. CROIX, G. E. M., Michael WHITBY a Joseph STREETER. *Christian persecution, martyrdom, and orthodoxy*. New York: Oxford University Press, 2006. ISBN 978-019-9278-121. str. 7

⁶⁵ Tamtéž

neproklamovali a snažili se naopak svou autokratickou vládu maskovat. Císař Caligula byl v tomto ohledu však zcela odlišný.

Nejspíše pod vlivem židovského vládce Julia Agrippy se snažil o to, aby byl v očích veřejnosti chápán coby despota, což mu mělo zajistit naprostou poslušnost u všech obyvatel říše.⁶⁶ Ukázkou jeho božství se mělo stát postavení pontonového mostu z lodí přes Neapolský záliv, který chtěl přejít suchou nohou, coby nový Neptun.

Takovéto chování římského císaře vyvolával obavy především v židech, kteří coby věřící monoteistického náboženství nemohli císaře uctívat a obávali se tak možného postihu.

Období Caligulovy vlády, a především její konec, můžeme označit za vládu násilí a strachu⁶⁷, což nejlépe odráží Caligulovo motto: *Oderint, dum metuant*⁶⁸

Je třeba však říci, že pro křesťany v této době představovali největší hrozbu židé, nikoliv Římané. Ti byli v této době ještě tolerantní a neměli v úmyslu vnucovat porobeným národům své zákony a náboženství, silou. Každá římská provincie měla v této době ještě své vlastní pravomoci a jedině, co se od ní očekávalo, byla loajlnost římskému impériu. Císař Caligula tak byl nebezpečný hlavně pro své nejbližší okolí a lidi, s kterými se dostal do kontaktu, nikoliv primárně pro křesťany.

Za mučedníka, jehož smrt „odstartovala“ začátek mučednické doby, lze považovat sv. Štěpána, který zemřel mezi léty 36 - 38 n. l.⁶⁹ Křesťanství totiž bylo pro křesťany jediným pravým náboženství, pro které mělo smysl žít i zemřít. Vzhledem k tomu, že začíná doba v níž se bude na křesťany nahlížet jako na něco nežádoucího a nebezpečného, začíná tak i doba křesťanských mučedníků, kteří raději volí smrt, než aby se vzdali své víry.

Arnošt Renan poukazuje ve své knize *Apoštolé* na fakt, že pronásledování křesťanské církve v této době neměli na svědomí Římané, ale naopak židé, kteří dokázali mistrně využít neschopnosti římských úřadů a unášeli křesťany z jejich domů, vláčeli je před soudy a věznili je. Nejhorší z nich měl být Šavel, který sám byl účastníkem vraždy sv. Štěpána.⁷⁰

⁶⁶ GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* 3. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010. ISBN 978-80-7381-771-8. str. 43

⁶⁷ SÜETONIUS, Tranquillus. *Životopisy XII císařů římských.* Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1903. ISBN neuvedeno

⁶⁸ („ať mne nenávidí, jen když se mne bojí“)

⁶⁹ RENAN, Arnošt. *Apoštolé: dějiny počátků křesťanství od Ježíšovy smrti až k velkým poutím sv. Pavla.* Praha: Tiskem a nákladem Dělnické knihtiskárny, 1897. ISBN neuvedeno. str. 132

⁷⁰ RENAN, Arnošt. *Apoštolé: dějiny počátků křesťanství od Ježíšovy smrti až k velkým poutím sv. Pavla.* str. 132

Štěpán byl představitel helénských židokřesťanů, kteří konvertovali ke křesťanství vlivem rozrůstání křesťanské obce v Jeruzalémě. Jelikož se tímto svým obrácením na křesťanskou víru stal potencionálním nebezpečím, došlo k jeho předvolání k výslechu před Veleradu. Štěpán zde vystoupil a káral židy a označil je za „zarputilce se zatvrzelým srdcem a neslyšícíma ušima, kteří po celou dobu odporují Duchu svatému“.⁷¹

Kromě jiného Štěpán obvinil židy ze skutečnosti, že popravili Ježíše Krista, aniž by jej poznali, coby svého Mesiáše. Velerada v tomto případě postupovala stejně, jako u jiných případů rouhání a rozhodla o Štěpánově ukamenování.

Vzhledem k faktu, že rozsudek nesměl být vykonán ve městě, došlo ke Štěpánovu ukamenování až za hradbami. Podle Písma měl Štěpán klesnout na kolena a vykřiknout: „Pane, odpusť jim tento hřích.“⁷² Poté měl zemřít. Zajímavostí tohoto příběhu je fakt, že Štěpánovu ukamenování měl přihlížet Saul z Tarsu, tedy sv. Pavel.

3.3.2 Pronásledování křesťanů za císaře Nera a požár Říma

Římský císař Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus byl prvním císařem, o němž můžeme říci, že za jeho vlády došlo k většímu pronásledování křesťanů. K tomuto pronásledování mělo dojít na základě obvinění křesťanů z požáru Říma.

U některých autorů se můžeme setkat s tvrzením, že požár založil sám císař Nero, aby tak město mohl přebudovat a učiniti jej větším a velkolepějším. Aby zabránil nevoli, která by se tak na jeho hlavu snesla, obvinil z tohoto požáru právě křesťany a začal s jejich pronásledováním. Nejčastějším trestem pro ně pak mělo být právě upálení, což byl v římském právu obvyklý trest za žhářství.⁷³

Jedním z umučených křesťanů této doby byl i sv. Petr, který se stal po smrti Ježíše Krista jedním z nejvýznamnějších představitelů křesťanství. Sám Kristus jej měl označit za *skálu, na níž zbuduje svou církev*.⁷⁴

Sv. Petr, původně Šimon z Galileje, byl původním povoláním rybář z Genezaretského jezera, který se po setkání s Kristem stal jeho učedníkem. Podle legendy měl být sv. Petr za vlády Heroda Agrippy zatčen, uvězněn a osvobozen andělem, který jej měl vyvést

⁷¹ EBELOVÁ, Ivana a Uwe BIRNSTEIN. *Kronika křesťanství*. str. 20

⁷² Sk 7,60

⁷³ TACITUS, Publius Cornelius. *Letopisy XV*. Praha: Svoboda, 1975. ISBN neuvedeno.

⁷⁴ KÜNG, Hans. *Malé dějiny katolické církve*. 2. vyd. Brno: Barrister, 2010. ISBN 978-80-87029-92-3. str. 17

z vězení.⁷⁵ Svými misijními cestami se měl dostat až do Říma, kde v té době vládl právě císař Nero.⁷⁶ Zde mělo dojít k Petrovu zatčení, odsouzení a ukřižování hlavou dolů. Takovéto ukřižování si měl přát sám Petr, který podle svých slov neměl být hoden, aby zemřel stejně, jako jeho Pán. Poté jeho tělo bylo sejmuto a uloženo do hrobu, který se nacházel na vatikánském pahorku. Nad tímto hrobem poté vznikl malý památník. Po srovnání tohoto pahorku zde císař Konstantin Veliký roku 320 n. l. postavil basiliku.

Dalším významným mučedníkem za doby vlády císaře Nera byl sv. Pavel, původním jménem Saul z Tarsu. Podle jeho vlastních slov byl zbožným farizej, který dodržoval všechny předpisy Zákona.⁷⁷ Pavel byl dokonce přítomen pronásledování křesťanův Jeruzalémě a jak jsem již zmínil výše, i ukamenování sv. Štěpána. Stejně tak mu byla od velekněze darována plná moc k zatýkání a obviňování křesťanů.⁷⁸

Jednoho dne se mu však měl zjevit sám Kristus, což vedlo Saula k obrácení na křesťanskou víru. Je zajímavé, že toto své setkání v žádném ze svých děl nepopisuje.⁷⁹ Saul tedy přijal jméno Pavel a snažil se svým příkladem pohnout židy k přijetí křesťanské víry. To se mu však nedařilo, a tak se na základě Kristových slov: „*Jděte ke všem národům a získávejte mi učedníky, křtěte je ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.*“⁸⁰, rozhodl pro misijní činnost mimo židovství.

Jeho první misijní cesta vedla mimo jiné i do Říma, kde se Pavel seznámil s Petrem, u něhož i nějakou dobu přebýval. Poté odešel spolu s Barnabášem do Antiochie a následně i roku 45 n. l. na Barnabášův rodný ostrov Kypr. Při putování založil Pavel křesťanské obce v Ikoniu, Lystře, Debe.

Svou druhou misijní cestu započal Pavel roku 48 n. l. a zamířil směrem na západ. Došel až do Filip, Beroje a Thessaloniky a všude zakládal nové křesťanské obce. Pokračoval dále do Athén, kde se mu však novou obec založit nepodařilo a dále do Korintu. Založil obec v Efezu a roku 51 n. l. se navrátil do Cesareje.

⁷⁵ EBELOVÁ, Ivana a Uwe BIRNSTEIN. *Kronika křesťanství*. str. 20

⁷⁶ KÜNG, Hans. *Malé dějiny katolické církve*. str. 18

⁷⁷ EBELOVÁ, Ivana a Uwe BIRNSTEIN. *Kronika křesťanství*. str. 21

⁷⁸ BARNETT, Paul. *Jesus: a history of New Testament times*. Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, c1999. ISBN 08-308-1588-0. str. 222

⁷⁹ FUNDA, Otakar Antoň. *Víra bez náboženství*. str. 80

⁸⁰ Mt 28,19

Roku 56. n. l. došlo k Pavlovu zatčení v Jeruzalémě a následnému převezení do Říma, kde měl být souzen. Podle tradice, mělo roku 64 n. l. dojít k Pavlově popravě, spolu s apoštolem Petrem.⁸¹ Pavel byl na okraji Říma u Ostijské cesty setnut mečem, přičemž podle legendy jeho hlava třikrát poskočila a na místě, kde se dotkla země, měl vytrysknout ze země pramen.⁸² Na tomto místě byl později vybudován klášter s příhodným názvem *Tre Fontane*.

Sv. Pavla můžeme zajisté právem považovat za jednu z nejzajímavějších postav 1. etapy pronásledování křesťanů. Máme velmi dobře zmapovány jeho misijní cesty, stejně tak i korespondenci, kterou vedl s jednotlivými křesťanskými obcemi své doby.

V novozákonní vědě existuje shoda o skutečném autorství několika Pavlových listů:

- 1. list Tesalonickým (sepsán 51/51 n. l. v Korintu)
- list Galatským (sepsán 54), v Efezu)
- 1. list Korintským (sepsán jaro 55 v Efezu)
- 2. list Korintským (sepsán 56/58 vzniku neurčeno)
- list Římanům (sepsán 56 v Korintu)
- list Filipským (datum sepsání neznáme v Efezu)
- list Filemonovi (sepsán okolo r. 55 v Efezu)

Máme-li tedy shrnout 1. etapu pronásledování křesťanů, uvažujme o době od ukřižování Ježíše Krista do roku 64 n. l.

Z doby vlády císaře Claudia se nám dochovala zmínka, že se židé v Římě na podnět jakéhosi Chresta (Krista?) bouřili a museli být tedy vypovězeni.⁸³ K systematickému pronásledování křesťanů došlo však až za vlády císaře Nera, přičemž v této době došlo v Římě i k usmrcení apoštolů Petra a Pavla. Po smrti Nera se situace částečně uklidnila, ale křesťané si již od této chvíle nesli negativní nálepku.

⁸¹ Některé zdroje uvádí odlišný rok Pavlovi smrti.

⁸² EBELOVÁ, Ivana a Uwe BIRNSTEIN. *Kronika křesťanství*. str. 25

⁸³ HAZLETT, Ian, ed. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. str. 227

3.4 Druhé období pronásledování křesťanů – mezi léty 65 - 249 n. l.

3.4.1 Pronásledování křesťanů za císaře Traiana

V době vlády římského císaře Traiana stále ještě nemůžeme hovořit o jasném právním postavení křesťanů uvnitř římského impéria. Za vlády toho císaře působil v maloasijské Bithýnii a Pontu v letech 111 - 113 n. l. místodržitel C. Plinius Secundus, který kromě běžných záležitostí se správou této provincie musel řešit i otázku křesťanů, kterých zde již bylo poměrně mnoho. Místní obyvatelstvo podezíralo křesťany z nejrůznějších nepravostí, což bylo do jisté míry dáno uzavřeností křesťanské komunity, o níž toho místní obyvatelé příliš nevěděli, a tak se jí báli. Rozšířily se zde i pověry, které lidem naháněli hrůzu, a tak se není čemu divit, že žádali místodržitele, aby proti křesťanům rázně zakročil. Ačkoliv se Plinius snažil tyto problémy řešit, nedařilo se mu uklidnit napětí, které ve společnosti bylo, a tak napsal list svému příteli Traianovi s žádostí o pomoc.

V Pliniově korespondenci se nám dochovala Traianova odpověď, kdy svému příteli říká, že po křesťanech nemá aktivně pátrat, pokud nejsou usvědčeni z veřejné urážky císaře nebo z ateismu, ačkoliv je sám osobně považuje za veřejné nepřátele. Zajímavé je, že je zde Plinius vyzýván, aby nebral na zřetel anonymní udání a měl dát milost každému, kdo projeví lítost a zřekne se křesťanské víry. Takovýto císařský list měl platnost závazné směrnice (tzv. *rescriptum*) a myšlenky v něm obsažené tedy musely být dodržovány. Lze taktéž předpokládat, že takovýto odpovědí na otázky se dostalo každému místodržiteli římské provincie, který se potýkal s otázkou křesťanů.⁸⁴

Na tomto místě je třeba říci, že v provinciích byly představiteli soudní moci právě místodržící, kteří tak mohli rozhodovat o trestech smrti. Trestem pro křesťany pak mohlo být upálení (*combustio*), ukřižování na vidlicovitý kříž (*furca*), odsouzení k práci v rudných dolech (*damnatio admetalla*), nebo jejich poprava bojem s divokými šelmami v cirku, na obveselení veřejnosti (*damnatio ad bestias*). Křesťanské dívky poté byly někdy zavírány do nevěstinců.⁸⁵

Ačkoliv prozatím neexistoval žádný protikřesťanský zákon, nebo jasně daný vyšetřovací a soudní postup, nemohli se křesťané cítit zcela bezpečně. Lze říci, že to, zda

⁸⁴ ŠUBRT, Jiří, KITZLER, Petr, ed. *Příběhy raně křesťanských mučedníků II: výbor z latinské a řecké martyrologické literatury 4. a 5. století*. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-187-6. str. 118

⁸⁵ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin*. str. 78

budou pronásledováni, mučeni a zabíjeni, záleželo jen na náladě společnosti, která je chvílemi více či méně tolerovala, stejně tak jako římská státní moc. Přesto však na mnoha místech říše žili křesťané v relativním klidu.

Z historických pramenů můžeme nejlépe vidět rozdíly v přístupu jednotlivých římských místodržících ke křesťanům a křesťanství vůbec. Zatímco někteří místodržitelé řešili legitimitu svých rozsudků, jiní takovýto problém neměli a prostřednictvím pronásledování křesťanů si vyřizovali i své osobní účty. V dopise císaře Tertulliana prokonzulovi Scapulovi z provincie Afrika, se však můžeme setkat i se zmínkou o správci severoafrického města Thysdris, Cinciu Severovi, který radí křesťanům, jak mají vypovídat, jsou-li postaveni před soud, aby nebyli odsouzeni.⁸⁶ Jak je tedy vidět, záleželo na každém správci provincie, jak se k otázce křesťanů postaví.

3.4.1.1 Idea mučednictví – Ignác z Antiochie

Počátkem 2 stol. n. l se můžeme setkat s novým fenoménem uvnitř křesťanství. Stala se jím idea mučednické smrti. Tak se například v dopisu třetího antiochijského biskupa Ignáce, určeném římské křesťanské obci, můžeme dočíst, jak se těší na své sežrání divými šelmami, jak jim sám domluví, aby se na něj rychle vrhli a jak se touto mučednickou smrtí přeje být rychleji u svého spasitele Ježíše Krista.⁸⁷

Ignác z Antiochie bývá někdy považován za prvního křesťanského mučedníka v této době. Jak však vznikla celá idea mučednictví a zda na tom měl svůj podíl právě Ignác, není zcela zřejmé. Je však možné, že idea mučednické smrti mohla být kromě hluboké víry v Ježíše Krista a jeho smrt na kříži, ovlivněna i pohanskými představami antického starověku, kdy byla prolitá krev nejvyšší obětí bohům. Takováto oběť měla celé komunitě napomoci k získání přízně bohů. V odkazu na to pak mohla lidská oběť, kterou přinášeli mučedníci svou smrtí, přinášet užitek křesťanské komunitě, kterou projevy mučednictví sbližovaly a utvrzovaly ji ve víře.

Stejně tak jako mnoho dalších křesťanů po něm, skončil Ignác v římském Koloseu, kde byl roztrhán šelmami před zraky přihlížejících Římanů. Předtím však stačil napsat

⁸⁶ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. str. 24

⁸⁷ DRÁPAL, Dan, Jan SOKOL a Ladislav VARCL. *Spisy apoštolských otců*. 3., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004. Studijní texty (Kalich). ISBN 80-701-7003-4. str. 130

několik dopisů křesťanským obcím, aby jim tak předal svůj odkaz. U Ignáce můžeme říci, že tato jeho hrozná mučednická smrt byla vlastně naplněním jeho křesťanské víry.

Fakt, že takovéto tresty smrti byly vykonávány v hlavním městě Římské říše, před zraky stovek lidí, jen poukazuje na oblibu Římanů v gladiátorských hrách a veřejných popravách. Aby si Římané mohli tyto gladiátorské hry a veřejné popravy vychutnávat častěji, byli zločinci svázeni do hlavního města ze všech římských provincií.⁸⁸

V pracích nejrůznějších autorů se dnes můžeme setkat s rozdílným chápáním mučednické smrti u křesťanů prvních čtyřech století našeho letopočtu. W. H. C. Friend popisuje mučednickou smrt křesťanů, jako chorobnou mánii,⁸⁹ zatímco například G. E. M. de Ste. Croix o ní hovoří jako projevu abnormální mentality.⁹⁰ U autorů vycházejících z křesťanské tradice bývá mučednická smrt spojena s důkazem jejich hluboké víry a ochoty za ní položit vlastní život.

3.4.2 Pronásledování křesťanů za císaře Antonia Pia

Římský císař Antonius Pius, celým jménem Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus, je většinou autorů počítám mezi umírněné vládcy, kteří křesťany systematicky nepronásledovali a nechali je žít v klidu. Období jeho vlády můžeme označit za období politické i hospodářské stability. Antonius byl i v oblasti náboženství velmi tolerantní, a tak například i zrušil zákon svého předchůdce, který židům zakazoval obřízku. Nedovolil však přijímat nazpět do židovských obcí konvertity, čímž judaismus vlastně oslaboval oproti křesťanským obcím, které se značně rozrůstaly.⁹¹

Uvádím jej v této práci především z důvodu, že za jeho vlády nedocházelo k systematickému pronásledování křesťanů složkami státní moci, ale křesťané byli v této době pronásledováni spíše ze strany židů.

⁸⁸ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výběr z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. str. 15

⁸⁹ FRIEND, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church: a study of a conflict from the Maccabees to Donatus*. Garden City, N.Y.: Anchor Books, 1965. ISBN neuvedeno. str. 197

⁹⁰ DE STE. CROIX, G. E. M., Michael WHITBY a Joseph STREETER. *Christian persecution, martyrdom, and orthodoxy*. str. 24

⁹¹ GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 103

V době Antoniovi vlády však došlo k umučení jednoho z předních představitelů křesťanských obcí té doby, o němž bych se rád zmínil níže, a to k umučení Polykarpa ze Smyrny.

3.4.2.1 Umučení Polykarpa ze Smyrny

Smyrna bylo hlavní město provincie Asia, která se stala římskou provincií roku 133 n. l. Jednalo se o svobodné město, v němž se první křesťané usídlili nejspíše již kolem druhé poloviny 1 stol. n. l.⁹² Hlavním představitelem křesťanské obce zde byl po několik desetiletí právě biskup Polykarp, s jehož mučednickou smrtí se můžeme seznámit díky jejímu popisu, který se nám dochoval ze zprávy tamních křesťanů.

Text popisující Polykarpovu smrt se rychle šířil mezi okolními křesťanskými obcemi a byl velmi populární především kvůli podobnosti Polykarpova příběhu se smrtí Ježíše Krista.

Celý text popisuje události před Polykarpovým zatčením, jeho cestu k výslechu i místo, na kterém byl Polykarp umučen. Další podobností s Kristovým příběhem je i přítomnost Polykarpových učedníků v celém textu. Oproti Ježíši však Polykarp po své smrti nevstal z mrtvých. Den jeho umučení se však pro místní křesťanskou obec stal dnem oslavy narození mučedníka, tedy dnem, kdy dosáhl života věčného.⁹³

Prvním mučednickým textem, se kterým se můžeme setkat, je právě dopis, který byl adresovaný křesťanům nedaleko města Filomélie, a to navzdory faktu, že si nemůžeme být stoprocentně jisti jeho historickou přesností. Význam tohoto dopisu spočívá především v podpoře křesťanů, kteří přišli o svého učitele a přítele.

Přesná datace Polykarpovy smrti není známa, ale odborníci se shodují, že se tak muselo stát mezi léty 155 až 161 n. l. Důležité však je, že celý text zprávy o Polykarpově umučení svědčí o životě rané církve v této římské provincii, a hlavně o situaci uvnitř zdejší křesťanské obce. Stejně tak se i text zprávy stal předlohou pro vznik dalších martyrologických textů.

⁹² DUS, Jan Amos. *Umučení Polykarpa a pašijní příběh*. Jihlava: Mlýn, 2011. ISBN 978-80-86498-47-8. str. 8-11

⁹³ Tamtéž

Kromě této zprávy o Polykarpově smrti se nám dochoval i dopis, který Polykarpovi poslal biskup Ignác z Antiochie, o jehož mučednické smrti jsem psal výše. Ten si Polykarpa velmi vážil pro jeho cnotný život a působení v církvi.⁹⁴

3.4.3 Pronásledování křesťanů za císaře Marka Aurelia

Za vlády císaře Marka Aurelia se situace křesťanů v Římské říši značně zhoršila. Císař sám byl ke křesťanům poměrně dosti nesnášenlivý a pohrdal jimi. Stejně tak se neblaze vyjadřoval o mučednících, o nichž tvrdil, že umírají nikoliv kvůli své víře, ale jen z čisté umíněnosti. V době jeho vlády došlo k několika závažným událostem, které bych chtěl v následující kapitole blíže zmínit.

Nejhorší událost, která se stala za vlády Marka Aurelia, byl masakr křesťanů, ke kterému došlo v galských městech Lyonu a ve Vienne v roce 177 n. l.

O tomto masakru křesťanů se nám bohužel nedochoval rukopis dopisu místní církve, který měl být adresován křesťanským obcím v Malé Asii, ale dozvídáme se o něm z Eusebiovy *Církevních dějin*. Oběťmi tohoto masakru bylo přibližně 48 křesťanů, přičemž celá událost začala útokem pohanských občanů na pár křesťanů, jenž poté přerostl do takového masakru. Úřady římské správy začaly se zatýkáním křesťanů přímo v jejich domech spolu s pohanskými otroky, kteří měli proti křesťanům svědčit, aby si sami zachránili život. Křesťané, kteří se při procesech nechtěli vzdát své víry, byli odsouzeni k veřejné popravě mečem, nebo k zápasu s dravými šelmami. Jejich mrtvá těla poté byla spálena a popel vhozen do řeky Rhony.⁹⁵

Někteří z pozatýkaných křesťanů se zřekli své víry, aby si tak uchránili vlastní život, jiní se však rozhodli pro mučednickou smrt. Eusebios ve svém díle líčí tento vnitřní souboj křesťanů, zda přijmou smrt, nebo se vzdát své víry, jako zápas Krista s ďáblem.⁹⁶

Vzhledem k faktu, že se nám o tomto masakru nedochovalo více zpráv, snaží se dodnes badatelé zjistit, proč k němu vůbec došlo a co se přesně stalo. Podle Jiřího Šubrta, byl klíčovou osobou při těchto událostech místodržící, který celou situaci dostatečně nezvládl a

⁹⁴ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. str. 96

⁹⁵ Tamtéž str. 101

⁹⁶ EUSEBIOS, Pamphili a Josef NOVÁK. *Církevní dějiny: Ecclesiastica historia*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988. Teologické studie (Ústřední církevní nakladatelství). ISBN neuvedeno. str. 84

dovolil, aby se míra nesnášenlivosti pohanů vůči křesťanům až takto vyhrotila. V obou těchto městech totiž bylo obyvatelstvo tvořeno především latinsky mluvícími občany, kteří se jen těžko smiřovali s příchodem řeckých přistěhovalců, kteří byli navíc ještě křesťany.⁹⁷

Další možnou teorií, proč došlo k tomuto masakru křesťanů, bylo drastické snížení výdajů na pořádání gladiátorských her a následný pokus místních úředníků celou situaci řešit získáním „levných“ zločinců místo drahých gladiátorů pro potřeby konání těchto her.⁹⁸

Dnes již nelze s jistotou určit, co bylo touto příčinou k tomuto pronásledování křesťanů, pravdou ovšem je, že římscí úředníci celou situaci nezvládli a několikrát porušili i pokyn předešlého císaře Traiana, který v dopise Pliniovi psal, že křesťané nemají být vyhledávání a pronásledování.⁹⁹

Musíme si také uvědomit, že standartní proces při souzení křesťanů měl být obviňujícího, nikoliv vyšetřujícího charakteru. Místodržící neměl křesťany vyšetřovat, měl počkat až do doby podání žaloby některým z římských občanů. Ten měl nést důkazní břemeno a případně i riziko, že v případě, kdy dotyčný nebude odsouzen, zažaluje jeho samotného za křivé nařčení.¹⁰⁰

Takovýto způsob vedení procesů proti křesťanům však byl v praxi mnohdy zanedbáván, jak tomu bylo ostatně právě i u tohoto masakru křesťanů v Lyonu a ve Vienne. Křesťané byli obviněni jen na základě své víry. Zodpovědnost za tento masakr tedy padá na hlavu místodržícího, a ne na císaře Marca Aurelia, který o místních záležitostech nerozhodoval.

Jiný badatel, W. H. C. Frend věnoval tomuto pronásledování křesťanů v Lyonu a ve Vienne celou jednu kapitolu své knihy *Martyrdom in the Early Church*. I u tohoto autora se můžeme setkat s konstatováním, že tento masakr křesťanů byl jednou z nejděsivějších událostí v dějinách rané církve. Rozlišuje zde tři skupiny zúčastněných – křesťany, římské úředníky a samotné místní obyvatelstvo. Frend konstatuje, že v události, která se zde

⁹⁷ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. str. 104

⁹⁸ Tamtéž str. 112

⁹⁹ Tamtéž str. 24

¹⁰⁰ DE STE. CROIX, G. E. M., Michael WHITBY a Joseph STREETER. *Christian persecution, martyrdom, and orthodoxy*. str. 15

odehrála, bylo mučednictví nerozlučně spojeno s pronásledováním a důkazem pravé víry místních křesťanů, kteří se odmítli vzdát své víry.¹⁰¹

3.4.4 Pronásledování křesťanů za císaře Commoda

Římský císař Commodus, vlastním jménem Lucius Aurelius Commodus, do jisté míry přelomovým panovníkem v přístupu ke křesťanství. Císař se sám považoval za nového Herkula a tituloval se jakožto „nepřemožitelný“. Za jeho vlády byli římsští bohové nazíráni, jakožto jednotlivé aspekty nebo také symboly, jediné božské podstaty.¹⁰² To lze nejlépe pozorovat na římských mincích té doby, na niž byla vyražena osoba Jova, která je označena názvem *Exsuperator* nebo také *Exsuperantissimus*, tedy nejvyšší bytost. Takováto změna chápání je tedy jakýmsi přelomovým obdobím od existence pantheonu jednotlivých bohů k monoteistickému náboženství.¹⁰³

I když bychom mohli říci, že bylo období vlády císaře Commoda pro křesťany klidné, i zde nalezneme mučedníky, kteří zemřeli pro svou víru. Jedním z nich byl Apollónios.

3.4.4.1 Umučení Apollónia

V Eusebiovyh Církevních dějinách se můžeme setkat se zmínkou o umučení Apollónia. Podle Eusebia se jednalo o velmi vzdělaného muže, který byl zajat na základě udání svého sluhy a postaven před soud, který měl rozhodnout o jeho vině.

Soudce Perennius se snažil Apollónia přimět k odvolání jeho víry, ten však odmítl a raději přijal smrt stětím. Takováto forma výkonu trestu nám naznačuje, že se jednalo o římského občana, pro něhož byla takováto forma popravy vyhrazena.

Apollónios, coby vzdělaný muž a vážený člen senátu musel před senát předstoupit a hájit se z udání a soudního procesu. Zde pronesl svou obhajobu, kdy se snažil poukázat na nicotu pohanské modloslužby a věrohodnost Kristova učení. Snažil se před senátem vyvrátit pomluvy vedené proti křesťanům, které byly vedeny z nenávisti a nevědomosti a přesvědčit senát o kvalitách křesťanství, což se mu bohužel nepodařilo.

¹⁰¹ FRIEND, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church: a study of a conflict from the Maccabees to Donatus*. str. 1-2

¹⁰² GRANT, Michael. *Římsští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 116

¹⁰³ Tamtéž

Apollónios byl setnut na základě rozhodnutí senátu, jelikož platila stará zásada, kdy nebylo možné propustit na svobodu ty, kteří byli před senát přivedeni, a nezřekli se své víry.¹⁰⁴

3.5 Třetí období pronásledování křesťanů – mezi léty 250 - 313 n. l.

Již u Tertuliána se můžeme dočíst: *“Jsme tu od včerejška a je nás již plný svět”*.¹⁰⁵ Takovýto citát nám ukazuje, že již kolem roku 200 n. l. bylo křesťanů takové množství, že by se jich mohla Římská říše právem obávat v případě, kdyby k ní křesťané nechovali přátelský postoj.

Na přelomu druhého a třetího století již křesťané představovali podstatnou část římského obyvatelstva, která nejenže byla jednotná, ale začala se projevovat i jistá organizovanost. Křesťanská víra již pronikla do všech vrstev společnosti a křesťanství se tak stalo natolik silným, že v mnohém již mohlo konkurovat římskému státnímu náboženství. Římská říše se tak musela rozhodnout, zda se pokusí křesťanství potlačit, nebo jej přijme.¹⁰⁶

3.5.1 Pronásledování křesťanů za císaře Decia

Za prvního císaře, který se rozhodl organizovaně potlačit křesťanství na celém území Římské říše, lze považovat císaře Decia. Za jeho vlády došlo k prohloubení krize rozpadajícího se římského impéria. Bohatí občané si žili v přepychu a rozkoších, zatímco chudina živořila. Stejně tak i římské legie, které byly chloubou celého impéria, utrpěly několik porážek od germánských kmenů, což náladě ve společnosti příliš neprospělo.

Od římského náboženství odpadávalo stále více a více věřících, což měly za následek i kulty Isidy, Mithry nebo Maniho, které získávaly na oblibě. Není se tedy čemu divit, že vyvstala otázka, jak k takovému úpadku vůbec mohlo dojít.

Decius došel k názoru, že jsou za tím křesťané, kteří odmítají obětovat císaři, což podryvá jeho autoritu a narušuje římské zvyklosti.¹⁰⁷ Sjednocujícím prvkem říše se tedy mělo stát římské náboženství, které potvrzuje autoritu císaře.

¹⁰⁴ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. str. 126

¹⁰⁵ NOVÁK, Josef a TERTULLIANUS. *Čtvrtá patristická čítanka: Tertullianus - Apologeticum*. str. 59

¹⁰⁶ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. str. 70

¹⁰⁷ FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. str. 22

Křesťané však byli z předchozích pronásledování soudržní a striktní zákaz křesťanství by tedy nikam nevedl. Bylo tedy třeba najít jinou formu, jak křesťany vyhledat a vypořádat se s nimi.

Decius tedy vydal roku 249 n. l. nařízení, aby se všichni obyvatelé Římské říše dostavili k veřejné děkovné oběti římským bohům a zde se pomodlili za blaho říše a císaře.

Takovýto edikt znamenal velkou změnu přístupu římské státní moci ke křesťanům, kteří kvůli své víře nemohli tyto obřady a modlitby vykonat. Vše bylo velmi dobře zorganizované, a tak nebylo pro křesťany snadné se této povinnosti vyhnout. Ti, kteří se odmítli těchto obřadů zúčastnit, byli zatýkáni, byl jim odebrat všechn majetek nebo byli dokonce posláni na smrt.¹⁰⁸ Ti, kteří obřady vykonali, dostali od dozorcích komisí potvrzení a mohli se v poklidu navrátit do svých domovů.

Jedním z takto nalezených a odsouzených křesťanů byl Pionius ze Smyrny o němž najdeme zmínku v Eusebiových *Církevních dějinách*. V Pergamu takovýmito mučedníky byl například Karpa a Papyll.¹⁰⁹

3.5.1.1 Umučení Pionia

Vedle zprávy o umučení Polykarpa se o pronásledování křesťanů ve Smyrně dozvíme i ze zprávy o umučení Pionia, kterou můžeme nalézt v Eusebiových *Církevních dějinách*.

Pionius byl křesťanským knězem, který horlivě hájil svou víru a nebál se kvůli ní jít do konfliktu. Svými kázáními podporoval křesťany, kteří se pronásledování obávali, a snažil se je podpořit v jejich víře, aby z tohoto strachu neopouštěli svou víru, ale setrvali v ní.

Původní text Pioniova dopisu je psán v řečtině a vydává nám zprávu o okolnostech jeho zatčení a průběhu soudu s křesťany, kteří se odmítli vzdát své víry. Je zde zahrnuta i Pioniova promluva k pohano-židovskému publiku, které celému procesu přihlíželo a ukazuje nám zde na napětí, které v této době ve Smyrně panovalo mezi pohany, židy a křesťany.

¹⁰⁸ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. str. 26

¹⁰⁹ FRIEND, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church: a study of a conflict from the Maccabees to Donatus*. str. 320

Pionius se obrací na židovskou komunitu s výčitkou, proč vyčítají křesťanům selhání, pokud se některý z nich zřekne své víry, když sami považují křesťany za své nepřátele.¹¹⁰ Za Pioniem totiž v době jeho věznění přicházeli odpadnuvší křesťané, kteří obětovali pohanským modlám, aby si zachovali život a chtěli si od něj vyprosit odpouštění. Pionius je zde proti židům varuje, jelikož mají potřísněné ruce Kristovou krví, když jej vydali na smrt. Sám byl několikrát vyzván, aby pohanským bohům obětoval a zachránil si tak život. Když však již poněkolikáté odmítl, byl odsouzen na smrt a přibit na kříž.¹¹¹

3.5.1.2 Shrnutí období vlády Decia

Vyvstává otázka, proč právě za vlády císaře Decia došlo k takovému masovému pronásledování křesťanů. Některé důvody jsem se pokusil nastínit již výše, ale pravdou je, že většina badatelů se není schopná na důvodech rozpoutání tohoto systematického a organizovaného pronásledování křesťanů shodnout.

Císař Decius byl původně „pouhým“ městským prefektem, tedy osobou, která to měla k získání císařského trůnu poměrně hodně daleko. Později se však stal velitelem římské armády v Moessi a Panonni, přičemž se mu podařilo roku 248 n. l. potlačit vpád Gótů na území Římské říše a vojáky byl následně povolán za císaře. Jakožto císař vzešlý z armády prosazoval soudržnost země a podporoval vlastenectví.¹¹²

V době pronásledování křesťanů za vlády císaře Decia se velké množství křesťanů odchýlilo od své víry a rozhodli se obětovat pohanským bohům, aby si zachránili vlastní životy. Z tohoto důvodu není počet obětí tak veliký, jak by se mohlo na první pohled zdát. Mezi popravenými mučedníky tak převážně najdeme kněží a biskupy, kteří byli ochotni pro svou víru zemřít. Celé pronásledování křesťanů bylo zakončeno císařovou smrtí, když byl Decius roku 251 n. l. zabit v bitvě proti Gótům. Křesťané, kteří se po čas pronásledování schovávali, se mohli navrátit do svých domovů a ti, kteří odpadli od křesťanské víry, čekali na příležitost k návratu do církve.

¹¹⁰ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. str. 177

¹¹¹ Tamtéž str. 199

¹¹² GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 172

Vyvstala však otázka, co s těmito křesťany, kteří od víry odpadli a nyní by se rádi do církve navrátili, stejně tak jako otázka, jak naložit s těmi, kteří před pronásledováním utekli do exilu. Mezi těmito emigranty byl i biskup Cyprián, o němž jsem psal výše.

Cyprián se velmi zasazoval o to, aby byli uprchlíci přijímáni nazpět do církve. V roce 251n. l. se konal synod afrických biskupů, kde se otázka uprchlíků a odpadlíků měla definitivně vyřešit. Tímto řešením byl kompromis, kdy ti, kteří obětovali doopravdy (*sacrificati*), byli navždy vypovězeni z církve a mohli být očištěni jedině mučednickou smrtí. Ti, kteří sice měli potvrzení, že obětovali římským modlám, ale ve skutečnosti tak neučinili, měli být přijímáni nazpět do církve po určité době pokání. Rok po této synodě, byla podmínka *sacrificati* zmírněna, a tak se mohli do církve navrátit i tito odpadlíci. Církev tedy byla znovu sjednocena.¹¹³

Císařův plán na vymýcení křesťanství tedy nevyšel a samo mučednictví spíše sbory vnitřně posílilo. Není se tedy čemu divit, že sami římsští úředníci váhali s udělováním trestů smrti. Na straně druhé straně však na římské obyvatelstvo negativně působilo dobrovolné mučednictví. Již se tolik neřešily předsudky, které se týkali křesťanského způsobu života, ale nepochopení, jak se mohou nechat dobrovolně mučit a být ve své víře natolik umínění, že jsou pro ni ochotni zemřít.¹¹⁴

Nejspíše i toto byl jeden z důvodů, proč bylo pronásledování křesťanů natolik tvrdé a mnohem větší, než tomu bylo doposud. Takovéto dobrovolné mučednictví bylo církevními představiteli zakazováno a bránili se tomu, aby tito „horlivci“ byli prohlašováni za mučedníky. Podle názoru několika autorů takovéto dobrovolné mučednictví církvi spíše škodilo a zbytečně vyvolávalo další vlny perzekucí křesťanů.¹¹⁵ Proti takovýmto projevům mučednictví byli i někteří církevní otcové, jako třeba Cyprián nebo Klement Alexandrijský.

3.5.2 Pronásledování křesťanů za císařů Valeriána a Galliena

K dalšímu velkému pronásledování křesťanů došlo za vlády císaře Valeriana a jeho syna, spoluvladaře Galliena. V počátcích své vlády se museli vyrovnat s množstvím

¹¹³ FRIEND, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church: a study of a conflict from the Maccabees to Donatus*. str. 320-321

¹¹⁴ DE STE. CROIX, G. E. M., Michael WHITBY a Joseph STREETER. *Christian persecution, martyrdom, and orthodoxy*. str. 17-29

¹¹⁵ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. str. 38

problémů, které ohrožovaly celou říši. V provinciích se rozšířila morová choroba, objevily se občanské nepokoje a severní a východní hranice říše byly neustále napadány nepříteli říše.

Císař Valeriánus se tedy rozhodl vydat v letech 257 a 259 n. l. dva dekrety, které byly namířeny proti křesťanům a alespoň tak částečně uklidnit situaci v říši. První z těchto dekretů nutil křesťanské vyšší kněží, aby na veřejnosti obětovali státním modlám. Tento edikt požadoval vlastně formální obětování římským bohům, ale zároveň nezakazoval uctívání Ježíše Krista v soukromí.

Druhý edikt již obsahoval trest smrti pro ty, kteří nechtěli veřejně obětovat. Pronásledování se již nemohli vyhnout ani senátoři a příslušníci rytířského stavu, kterým v případě neuposlechnutí byl zabaven veškerý majetek.¹¹⁶

Mezi oběti této vlny pronásledování křesťanů můžeme zařadit sv. Cypriána, kterému se pronásledování za císaře Decia podařilo uprchnout do exilu, a tak přežít viz. výše. Tentokrát byl poslán do vyhnanství, avšak nakonec byl stejně popraven. Mezi dalšími mučedníky bych rád zmínil Perpetuy a Felicity.

3.5.2.1 Umučení Perpetuy a Felicity

Text o umučení Perpetuy a Felicity lze až na pár menších nesrovnalostí považovat za autentický. Díky němu se tak dozvídáme o náboženské atmosféře rané církve v období pronásledování křesťanů. Samotný text měl poté nejspíše sloužit k povzbuzení ostatních věřících, kteří trpěli vlivem perzekucí ze strany státní moci.¹¹⁷

Perpetua byla vzdělaná patricijka, která roku 203 přijala křesťanskou víru, což bylo v době kdy již byla vdaná a měla malého chlapce. Tento její krok byl velmi nebezpečný, jelikož v této době probíhalo jedno z velkých pronásledování křesťanů. Její otec se jí snažil od víry odradit, ona však zůstávala ve své víře pevná.

Text je vyprávěn samotnou Perpetuou, která byla spolu s ostatními křesťany zatčena a uvězněna v tmavé kopce, odloučená od svého dítěte. Snažila se tedy dostat svého chlapečka k sobě, aby se i v těchto nelidských podmínkách o něj mohla starat. Spolu s Perpetuou trpěla v tomto vězení i Felicita, která byla v osmém měsíci těhotenství a obávala se tak o své dítě.

¹¹⁶ GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 186

¹¹⁷ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury.* str. 139

Když stanula Perpetua před soudem, dostala možnost svou víru odvolat a uchránit si tak život. Ona však odmítla a byla tedy odsouzena k trestu smrti. Felicita stejně tak odmítla zradit svou víru a byla odsouzena na smrt. Vzhledem k tomu, že však byla těhotná a zabití těhotné ženy by znamenalo prolítí nevinné krve dítěte, obávala se Felicita, že nebude moci zemřít v cirku spolu se svými přáteli. Porodila však dva dny před datem popravy, načež jí byla holčička odebrána a dána k adopci. Felicita tedy mohla zemřít spolu se svou přítelkyní Perpetuou.

Perpetua v tomto svém příběhu líčí svá vidění, kterých se jí dostalo. Podíváme-li se na ně zblízka, zjistíme, že se v popisu jejích vizí mísí prvky křesťanského světa s klasickými znalostmi pohanského světa. Podle těchto svých vizí víme, že Perpetua očekávala svou mučednickou smrt, a i když byla od své víry zrazována, vytrvala v ní a zemřela mučednickou smrtí v cirku v boji s divokými šelmami.¹¹⁸

3.5.2.2 Shrnutí období vlády Valeriána a Galliena

Díky dekretům císaře Valeriána máme dnes důkaz, že křesťanství v době jeho vlády již zasahovalo do všech vrstev římské společnosti. Valerián se od svých předchůdců lišil v přesvědčení, že není možné, aby vedle sebe existovala křesťanská církev a Římská říše. Soustavně tak křesťany pronásledoval a snažil se křesťanství definitivně potlačit. Po císařově smrti na jeho místo nastupuje jeho syn, samovládce, Gallienus, který se rozhodl nepokračovat v otcově výbojně politice proti křesťanům a raději navázal na předchozí císaře, kteří vesměs křesťanství v říši „tolerovali“. Odvolal tedy Valeriánovy dekrety a respektoval právo křesťanské církve na vlastnění majetku a rozhodování ve svých záležitostech.¹¹⁹

Dnes se již bohužel nedozvíme, kolik křesťanů skutečně v tomto období pronásledování zahynulo. Máme sice svědectví Porfyria, který tvrdí, že za císařů Decia a Valeriána zahynuly tisíce křesťanů, ale například od Cypriána se dozvídáme jen o 18 obětech. Dionysius z Alexandrie uvádí, že ve městech Egypta zahynuly stovky křesťanů, ale sám vyjmenovává pouze 17 obětí. Není tedy možné říci, jak velké byly skutečné ztráty na životech. Počet zabitých křesťanů jistě nebyl nijak malý, ale dnes již bohužel nejsme schopni

¹¹⁸ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. str. 164

¹¹⁹ FRIEND, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church: a study of a conflict from the Maccabees to Donatus*. str. 325

řící, kolik jich zemřelo ve věznicích a kolik bylo umučeno. Dozvídáme se tak jen o těch, kteří byli označeni za mučedníky, což nebyli všichni. S největší pravděpodobností se však jednalo o stovky křesťanů, kteří umírali po celé Římské říši a svou obětí dokazovali římským občanům, že za křesťanství má smysl položit život.¹²⁰

Po smrti císaře Decia došlo v Římské říši k poměrně velkým zmatkům, když říše zůstala bez vedení. Na Římskou říši útočily barbarské kmeny a ekonomika kolabovala. Bylo tedy třeba řešit důležitější věci než pronásledovat křesťany. Můžeme tedy spekulovat, zda jedním z důvodů Valeriánova pronásledování křesťanů nebyla snaha najít obětího beránka, na kterého by se všechny pohromy, které říši sužovaly, svalily. Stejně tak mohl toužit po majetku církve, který by pomohl stabilizovat ekonomickou situaci v říši. V předchozích dvou století se s tichým souhlasem představitelů Římské říše podařilo církvi nahromadit majetek, který nyní mohl Valerián využít k naplnění císařské pokladnice.

Valeriánovou smrtí končí období pronásledování křesťanů a konfiskování církevního majetku. Jeho syn Gallienus byl ke křesťanství vstřícnější než jeho otec, a tak lze říci, že smrtí Valeriána můžeme začít mluvit o začátku konce římského náboženství.¹²¹

W.H. Friend jde dokonce ještě dále a hovoří o tom, že mezi léty 260 - 303 n. l. došlo k triumfu křesťanství v Římské říši. Křesťanství se v této době rychle šířilo napříč celou říší a pomalu vytlačovalo tradiční římská božstva.¹²²

3.5.3 Pronásledování křesťanů za císaře Diokleciána

Dioklecián se stal císařem roku 284 n. l., kdy se mu coby veliteli elitní vojenské římské jednotky podařilo pomstít smrt císaře Numerina. Na počátku své vlády musel řešit otázku obrany pohraničních oblastí říše, které byly neustále napadány barbary. Vedl tak například válku se Sarmaty.

V roce 285 n. l. jmenoval svého přítele a důstojníka římské armády Maximiana svým spolucísařem, čím vlastně došlo k rozdělení císařské moci mezi dvě osoby.¹²³ Takovýto krok byl možný jedině na základě vojenské a správní reformy říše, která tak byla rozdělena na

¹²⁰ FRIEND, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church: a study of a conflict from the Maccabees to Donatus*. str. 308

¹²¹ Tamtéž str. 322-323

¹²² Tamtéž str. 324

¹²³ GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 221

východní a západní část. Obě poloviny se poté dělily na menší regiony, aby byla usnadněna jejich správa. Takovéto kroky si vyžádaly rozšíření byrokratického aparátu říše a ohromné ekonomické náklady. Další finance musel Dioklecián dát armádě, kterou bylo třeba reformovat kvůli neustálému nebezpečí vpádu barbarů. Všechna tato opatření si tak vyžádala zvýšení daní v celé říši, což náladě mezi obyvatelstvem impéria příliš nepřidalo.¹²⁴

Roku 293 n. l. Dioklecián udělil hodnost caesara Galeriovi a Maximian Konstantinovi, čímž došlo k dalšímu dělení státní moci. Mladší císaři měli za úkol v impériu vládnout spolu se staršími a poté po nich převzít vládu nad celou Římskou říší. Toto období vlády čtyř bývá označováno jako tetrarchie.

V době Diokleciánovi vlády byl již počet křesťanů v říši značný a jejich vliv již sahal až k císařskému dvoru. Stejně tak bylo mnoho křesťanů i ve státní správě a v římské armádě. Biskupové byli váženými občany a zvyšoval se i počet křesťanských chrámů v římských městech. Všeobecně lze říci, že platila zásada, že křesťané nemuseli obětovat pohanským bohům, ačkoliv římský císař jim je stále oddán a na základě jejich vůle se Římské říši daří či naopak.

O císaři Diokleciánovi můžeme hovořit jako o zbožném muži, který římské bohy uctíval a osud svůj a celé říše vázal na jejich přízeň. Podle některých pramenů se měl v roce 299 n. l. Dioklecián a Galerius navrátit z vojenského tažení z Persie do syrské Antiochie kde se heruspikům při věštění budoucnosti nepodařilo ze zvířecích vnitřností vyčíst znamení. Z tohoto nezdaru byli obviněni křesťané na císařském dvoře. Císař tedy nařídil všem příslušníkům svého dvora, aby provedli očištnou oběť a usmířili si tak bohy. Toto požadoval i v dopisech, které rozeslal svým velitelům vojsk, v nichž požadoval tyto oběti od vojáků pod hrozbou propuštění z armády.¹²⁵

Lze tedy konstatovat, že byl císař Dioklecián v náboženských otázkách poměrně konzervativním mužem, který věřil v římské bohy a požadoval očištné oběti tedy za potřebné, aby se říši i nadále dařilo. Je tedy poměrně s podivem, že Eusebios, Lactantius a Konstatntin neoznačují Diokleciána za viníka pronásledování křesťanů, ale spíše Galeria, který byl ještě zbožnějším mužem než Dioklecián a v pronásledování křesťanů viděl možnou příležitost, jak posílit svou moc. Byl tedy ochoten odstoupit od dosavadního pasivního přístupu ke křesťanům a začít je systematicky vyhledávat.

¹²⁴ HAZLETT, Ian, ed. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. str. 30

¹²⁵ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin*. str. 140

Mezi roky 299-302 n. l. pobýval Dioklecián v Antiochii, kde musel řešit otázku manichejců. Ve svém restriktu z roku 302 n. l. nařídil, že vůdčí představitelé manicheismu mají být posláni na nucené práce do kamenolomů nebo dolů, zatímco nižší představitelé mají být upáleni. Všechny jejich majetek měl být zkonfiskován pro potřeby císařské pokladny, která byla vyčerpaná v důsledku reformy.

Důvod pronásledování manichejců mohl být zvláštní původ tohoto náboženství. Stejně tak bylo manichejství podporováno Peršany, což si Dioklecián mohl vykládat jako prostředek zahraniční politiky. Důvody císařovi nenávisti k manicheismu byly tedy téměř totožné s důvody jeho odporu ke křesťanství.

Při svém pobytu v Antiochii přikázal Dioklecián vyříznout jazyk křesťanskému jáhnu Romanusovi z Caesareie, který odmítl konat oběti pohanským bohům. Romanus byl poté uvrhnut do vězení a následující rok i popraven. Jeho opovážlivost císaře velmi popudila, a tak svolal do Nikomédie setkání všech caesarů, kde chtěl řešit otázku křesťanů v armádě a státní správě. Dioklecián údajně tento zákaz považoval za dostatečný, ale Galerius trval na vymýcení křesťanství, a tak Dioklecián položil dotaz Apollónově věštitelně v Didymě. Odpověď orákula však zněla, že *“spravedliví na zemi” překážejí Apollónovi v nalezení odpovědi* a jak byl císař svými dvořany zpraven, těmito *“spravedlivými”* nemohli být nikdo jiný než křesťané. To byl nejspíše i jeden z důvodů, proč Dioklecián přistoupil k zahájení všeobecného pronásledování křesťanů v říši.¹²⁶

První edikt, kterým bylo pronásledování křesťanů zahájeno, vydal císař 23. února 303 n. l., tedy v den boha Termina. Dioklecián nařídil zbořit nově vystavěný chrám v Nikodémii, spálit všechny obřadní knihy a zkonfiskovat majetek. Křesťanům bylo zakázáno shromažďování za účelem vykonávání bohoslužeb. Po tomto ediktu následovaly další tři, které byly ještě tvrdší, avšak je třeba říci, že ne všude byly tyto edikty důsledně vykonávány. Plnění těchto ediktů se v různých provinciích značně lišilo. Zatímco někde bylo toto pronásledování křesťanů velmi tvrdé a umíralo mnoho lidí, jinde se postupovalo poměrně mírně.

Jako příklad tvrdého přístupu pronásledování křesťanů můžeme uvést provincie, v nichž vládl právě Galerius, tedy Balkánské a podunajské provincie říše. Opačný přístup poté zaujali spoluvladaři Konstantin (Galie, Hispánie a Británie) a Maximianus (Itálie a Afrika). Na západě říše byly Diokleciánovy edikty zrušeny Konstantinovým a Licianovým předpisem v letech 306 a 307 n. l., kdežto na východě zůstaly v platnosti až do roku 324 n. l.

¹²⁶ CALLERY, Sean. *Starověký Řím: temné dějiny*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3788-1. str. 48

Badateli pak bývá toto období pronásledování křesťanů označováno jako “velké” právě kvůli množství usmrcených a celkovému rozsahu a míře represí státu.¹²⁷

3.5.3.1 Umučení Felixe

V období Diokleciánova pronásledování křesťanů došlo k mučednické smrti biskupa Felixe, který byl obviněn z nedodržování prvního Diokleciánova ediktu, jímž císař nařídil zničení křesťanských knih. Odmítl vydat římským úředníkům tyto knihy, a proto byl následně obviněn a postaven před soud.

V dnešní době je již téměř nemožné ověřit historickou věrohodnost textu, jelikož se nám do dnešních dní dochovala řada variant. Do samotného textu byly v průběhu let dopsány další osoby a účastníci Felixova procesu, jako například i samotný císař, jehož osobní účast na tomto procesu je však nepravděpodobná.¹²⁸

Nejprve byl Felix vyšetřován kurátorem Magnilianem, který se jej vyptával na dodržování Diokleciánova ediktu, načež byl Felix poslán k prokonzulovi Anullionovi, který byl výše postaveným úředníkem. Mezi tím vyšetřovatelé vyslechli Felixovi kněze, kteří doznali, že bohoslužebné knihy vlastnily, ale předali je právě Felixovi. Ten před kurátorem odmítl tyto knihy vydat, a dokonce prohlásil že bude lepší, když bude upálen on sám, než aby shořely tyto svaté knihy.¹²⁹

Následně dostal Felix lhůtu, aby si vše rozmyslel a když tak neučinil, byl poslán právě před prefekta Anullia, o němž bylo známo, že k smrti již odsoudil velké množství křesťanů. Felix byl tedy po dvou stáních před prefektem odsouzen k trestu smrti.¹³⁰

3.6 Proč pronásledování křesťanů nevedlo ke konci křesťanství

Na tomto místě bych se rád zamyslel nad tím, proč bylo pronásledování křesťanů neúspěšné a křesťanství nebylo vymýceno, jak si římská státní správa přála.

Pronásledování křesťanů za císařů Decia a Valeriána se minulo účinkem, a naopak tresty vyhnanství, které byly v této době křesťanským představitelům udělovány napomohly

¹²⁷ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. str. 141

¹²⁸ Tamtéž str. 330

¹²⁹ Tamtéž str. 342

¹³⁰ Tamtéž str. 343

křesťanství v dalším šíření v provinciích. Horlivost, s jakou křesťané i přes nepřízeň osudu projevovali v šíření své víry, se ukázala jako nezdolná a klíčová pro přežití křesťanství v říši.¹³¹

Klíčová byla i dobrá organizace církevních obcí a prestiž, jakou v církvi znamenalo stát se knězem. Tato “profese” byla kolem roku 250 n. l. poměrně atraktivní a pro kněží znamenala i pravidelný měsíční příjem, což mohlo být lákavé. V tom lze spatřovat jistou výhodu při šíření křesťanství. Na druhou stranu ale byli kněží poměrně snadno dohledatelní, což přinášelo mnohá rizika.¹³²

O velkém pronásledování křesťanů lze hovořit u císaře Diokleciána, který se pokusil o znovuoobnovení slávy a síly Římské říše. V této době nejspíše došlo ke změně v tradičním způsobu myšlení, kdy již stará božstva říši nepomáhala tak, jak se od nich očekávalo a lidé se obraceli na křesťanskou víru v níž nalézali duchovní oporu.¹³³

Poslední vlna pronásledování křesťanů proběhla mezi léty 303-312 n. l., tedy v době plné pohrom pro římské impérium. Mezi těmito pohromami bychom mohli jmenovat invaze barbarských kmenů na území Římské říše, občanskou válku a následný ekonomický kolaps. V této době došlo k boření křesťanských kostelů a soustavnému, a hlavně organizovanému pronásledování křesťanů složkami státní moci. Navzdory selhání některých biskupů a zoufalství, s kterým se museli ostatní církevní představitelé vypořádat u svých oveček, byly stále slouženy bohoslužby. Místo toho, aby se křesťané bouřili a pokusili se o ozbrojený odpor, dále snášeli pronásledování a v očích římských občanů tak rostla jejich obliba. Mnoho obyvatel Římské říše pronásledovatelům nepomáhalo, a naopak začalo křesťany hájit.¹³⁴

Křesťanství znamenalo pro mnoho obyvatel říše novou naději a východisko z beznadějné situace. Ke křesťanství se tak přidávalo i mnoho venkovanů, kteří nejlépe pocítovali sociální rozdíly mezi jednotlivými občany Římské říše a sociální a ekonomické podmínky pro ně byly mnohem těžší než třeba pro obyvatele Říma.

¹³¹ FRIEND, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church: a study of a conflict from the Maccabees to Donatus.* str. 10

¹³² FRIEND, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church: a study of a conflict from the Maccabees to Donatus.* str. 12

¹³³ Tamtéž str. 10

¹³⁴ Tamtéž str. 10

Křesťanská víra v sobě přinášela jistoty, které lidé potřebovali cítit. Stejně tak v ní byly zakotveny i etické ideály a filosofické myšlenky, což ji odlišovalo od pohanských kultů, v nichž všechny tyto tři prvky nebyvaly najednou zastoupeny.

Křesťanská víra, tak vlastně pomohla najít směr lidem, kteří byli ztraceni v ekonomickém, sociálním, morálním a náboženském zmatku své doby.¹³⁵

3.7 Postavení křesťanů v době před nástupem Konstantina

V době před nástupem Konstantina I. Velikého na císařský trůn, coby jediný vládce, nebylo postavení křesťanů v Římské říši nijak dobré. Vystupoval proti nim především Galerius a Maximianus, který v období Velikonoc roku 306 n. l. dokonce vydal edikt, v němž stanovil povinnost pro občany Římské říše, obětovat římským bohům před státními úředníky. Tímto svým ediktem se tak fakticky pokusil odhalit všechny křesťany v říši, jelikož si byl vědom, že jim víra nedovoluje obětovat jiným bohům. Nad tímto obětováním měli dohlížet právě římsští úředníci a důsledně kontrolovat, že se k oběti dostavili všichni občané.

Mnoho křesťanů se odmítlo dostavit, popřípadě obětovat a byli tak odsouzeni k trestu smrti. Opakovala se tak situace z předešlých období pronásledování křesťanů, kdy mnozí z nich volili raději mučednickou smrt, než aby se zpronevěřili své víře. Našli se však i tací, kteří se raději podvolili a obětovali. Zachránili si tak svůj život, postavení a majetek, ale přišli o své místo v křesťanských obcích.

K nejbrutálnějšímu pronásledování křesťanů docházelo mezi léty 306 až 310 n. l. na území Palestiny a Egypta, kde pronásledování přerostlo až v občanskou válku, jak nám dokládá Eusebios. Roku 307 n. l. došlo však ke změně trestů pro křesťany. Již nebylo tolik využíváno trestu smrti pro ty, kteří odmítli obětovat, ale naopak začali být posíláni na těžké práce do kamenolomů a dolů.¹³⁶

Nejspíše kolem roku 311 n. l. došlo mezi vládnoucími císaři k názorové shodě v otázce přístupu státní moci ke křesťanství a lez tak říci, že se situace vrátila před rok 303 n. l. Jako jeden z možných důvodů, proč se tak stalo lze považovat to, že pro Řím bylo lepší mít občany, kteří věří v nějakého boha, než nevěřící, kteří nejsou svou vírou vázáni k žádnému

¹³⁵ FRIEND, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church: a study of a conflict from the Maccabees to Donatus.* str. 27

¹³⁶ Tamtéž str. 379

z božstev. Pokud křesťané v období tohoto pronásledování odmítli obětovat římským bohům, byli automaticky pokládáni za nevěřící, což pro říši mohlo být nebezpečné.

Edikt, který navracel situaci před zmíněný rok 303 n. l. byl vydán jménem Konstantina, Galeria, Maximina a Licinia.¹³⁷ Dočteme se v něm, že se císařové pod vlivem zatvřelosti křesťanů, kteří raději volí smrt, než aby obětovali římským bohům, rozhodli, že se vrátí ke své milosrdnosti a povolují křesťanský kult v očekávání, že za to budou křesťané prosit svého Boha o blaho Římské říše.¹³⁸

Po vydání tohoto Galerianova tolerančního ediktu se ve východní části říše pronásledování křesťanů na nějakou dobu zmírnilo, avšak záhy bylo opět rozpoutáno. K samotnému ukončení pronásledování v Římské říši docházelo jen velmi postupně, přičemž můžeme konstatovat, že situace byla pro křesťany přeci jen přívětivější v západní části říše, kterou měl ve své správě Konstantin. Ve východní části říše skončilo pronásledování až po porážce Maximina Daia v bitvě u Hadrianopole, která se uskutečnila roku 313 n. l.¹³⁹

Co bylo hlavním důvodem vyhlášení tohoto ediktu dnes již nejsme schopni s jistotou říci. Někteří autoři, s jejichž díly jsem se při psaní této diplomové práce seznámil soudí, že jím mohla být závažná choroba Galeria, kterého můžeme označit za hlavního strůjce pronásledování křesťanů v tomto období. Jiní autoři pokládají za hlavní důvod vydání ediktu Galeriovo uznání neúčinnosti pronásledování, které křesťany spíše posílilo a stmelilo, než aby je rozdělilo a přivedlo k uctívání římských bohů. Stejně tak tímto důvodem mohl být i odpor římských občanů, pohanů, k perzekuci křesťanů, které pokládali za jednu ze skupin římského obyvatelstva.¹⁴⁰

3.8 Vláda Konstantina Velikého (306-337) a Edikt milánský 313 n. l.

Římský císař Konstantin I., vlastním jménem Flavius Valerianus Constantinus se narodil kolem roku 285 n. l. v Nissu v Dákii. Díky jeho dobrým vojenským a politickým

¹³⁷ FRIEND, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church: a study of a conflict from the Maccabees to Donatus*. str. 380-381

¹³⁸ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin*. str. 142

¹³⁹ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. str. 16-17

¹⁴⁰ GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 240

schopnostem se stal spolucísařem společně s Galeriem a Maximianem a následně od roku 308 n. l. i Liciniem. Jakožto spolucísař měl za úkol spravovat západní část římského impéria – Británii, Hispánii a Galii. Proti jeho jmenování spolucísařem měl námitky Maximian, avšak jeho povstání bylo brzy potlačeno a sám se údajně kolem roku 310 n. l. oběsil. V roce 311 n. l. zemřel taktéž Galerius, který však před svou smrtí vydal edikt, kterým chtěl zastavit pronásledování křesťanů a vyhlásit tak jakousi náboženskou toleranci.¹⁴¹ Konstantin se v této době však dostal do sporu se synem zemřelého Maximiána, Maxentiem, který jej coby císaře neuznával. Proto Konstantin uzavřel spojenectví s Liciniem, aby si upevnil svou pozici.

Snad i díky tomuto spojenectví se podařilo Konstantinovi na podzim roku 312 n. l. zvítězit nad Maxentiem v bitvě u Milvijského mostu čímž jeho moc nad západní částí Římské říše ještě víc vzrostla.

K této bitvě u Milvijského mostu se váže legenda, podle níž měl Konstantin v předvečer bitvy sen, který jej nabádal, aby učinil symbol kříže odznakem své armády. Po této vyhrané bitvě údajně sám Konstantin prohlašoval, že toto znamení kříže viděl i na slunci, když jeho vojska šla do bitvy, čímž se mu sen potvrdil.

Jako možné vysvětlení je však možné i to, že měl Konstantin ke křesťanství blízko ještě před touto bitvou a následné vnímání bitvy coby střetu křesťanství a pohanství bylo přiřazeno až později.¹⁴² Maxentius totiž nebyl ke křesťanské víře nepřátelský a nepodněcoval pronásledování křesťanů, a tak je jen otázkou, zda na tento střed nahlízet jako na politický, či náboženský.

Maxentius utrpěl porážku i na východě, kde byl poražen Luciniem, díky čemuž došlo k faktickému rozložení moci mezi Konstantina a Licinia. Tito dva se po odstranění Maxentia dohodli na konstituci a podepsali rozšíření tolerančního ediktu z roku 311 n. l., díky čemuž došlo k zrovnoprávnění křesťanství s ostatními římskými náboženstvími. Tento edikt byl podepsán roku 312 n. l. ve městě Mediolanu (dnes Milán), díky čemuž získat tento edikt své jméno. Vyhlášením Milánského ediktu tak byly zrušeny všechny perzekuce křesťanů a církvi mohl být navrácen zabavený majetek z dob pronásledování.

K vyhlášení ediktu došlo nejprve v západní říši římské říše a teprve až roku 321 n. l. došlo k jeho přijetí i ve východní části římského impéria. Díky tomu lze císaře Konstantina

¹⁴¹ FRANZEN, August, Marie KYRALOVÁ a Bedřich SMĚKAL. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992. ISBN 80-711-3008-7. str. 51

¹⁴² ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin*. str. 142

považovat za prvního císaře, který zrovnoprávnil křesťanskou víru s jinými vyznáními v Římské říši.

Dnes lze již jen spekulovat o důvodech císaře Konstantina k zrovnoprávnění křesťanské víry s ostatními náboženstvími v Římské říši. Těžko si tak již odpovíme na otázku, zda se jednalo o čistě politický krok, nebo vyústění vnitřní víry, kterou nejspíše zdědil po svých rodičích, kteří měli ke křesťanské víře poměrně hodně blízko. Stejně tak se mohl k tomuto kroku odhodlat po vyhrané bitvě již předcházel sen, který jsem zmínil výše. Pokud bychom se na to koukali z pohledu dobového Římana, tak Bůh, který dopomohl císaři k vítězství, by mohl ochraňovat i celou římskou říši, pokud by byl uctíván. Konstantin se tak mohl domnívat, že Bůh, který mu dopomohl k vítězství na Milvijovském mostě bude ten, který pomůže Římské říši k dalšímu rozkvětu.¹⁴³

Spojení s Liciniem však nevydrželo příliš dlouho, jelikož se Konstantin rozhodl vstoupit na Licinovo území, díky čemuž vznikl mezi těmito dvěma spojenci konflikt. Po několika vojenských střetnutí byl Licinius poražen v bitvě u Hadrianopole v roce 323 n. l. a Konstantin se tak stal jediným císařem.

Díky tomuto nově nabitému postavení si Konstantin mohl dovolit zavést řadu reforem a aktivně se zapojit do rozšiřování křesťanské církve. Křesťanství se tak mělo stát jakýmsi stmelovacím prvkem pro roztržštěnou římskou společnost, kdy jednotlivé znepřátelené složky proti sobě aktivně vystupovaly a mnohdy i otevřeně bojovaly.¹⁴⁴

Ve světle takového výkladu Konstantinovi motivace ke zrovnoprávnění křesťanské víry poněkud pokulhává představa Konstantina, coby bojovníka za pravou víru. Takovéto teorii by nasvědčoval i fakt, že se císař Konstantin nechal pokřtít až těsně před svou smrtí. Pozdní přijetí křtu by však mohl být i vykládáno ve smyslu podřízení se církevní moci, jelikož pokřtěný se stával jednou z oveček stáda, které měly vést biskupové. Konstantinova moc nad církví by tak byla fakticky tímto krokem omezena, což si císař zajisté nepřál.¹⁴⁵

Pokud jsme zde zmínili Konstantinovy reformy, bylo by dobré si něco blíže povědět i o jeho stavitelských počinech. Císař Konstantin totiž usoudil, že Řím již není dostačujícím hlavním městem a je tedy třeba vystavět nové, reprezentativnější. Tak došlo k založení Konstantinopole, města na rozhraní Evropy a Asie, která se měla stát později střediskem

¹⁴³ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin*. str. 145

¹⁴⁴ GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 251

¹⁴⁵ FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. str. 29

vznikající Byzantské říše.¹⁴⁶ Konstantin začal taktéž se stavbou nového typu církevních staveb – bazilik. Ty byly diametrálně odlišné od skromných kostelíčků, na které byli křesťané z předešlých období zvyklí.¹⁴⁷

Císař Konstantin musel za doby své vlády řešit nespočet církevních otázek, mezi nimiž bych rád zmínil otázku donatistů, kteří se na něj obrátili, aby jim pomohl vyřešit spor s papežem Miltiadem. Tento papež však záhy umírá, a tak se na koncil do města Arles dostavil papež Silvestr I. Konstantin zde vystoupil proti donatistům a stal se tak prvním představitelem státní moci, která kooperovala s církví při potírání herezí.¹⁴⁸

Sám se také zúčastnil Nicejského koncilu, která se uskutečnil v roce 325 n. l. Tento koncil řešil otázku vztahu Boha Otce k Ježíši Kristu - tzv. Ariánský spor. Arius, alexandrijský kněz, totiž tvrdil, že Ježíš Kristus je stvořený a není stejné podstaty s Otcem.¹⁴⁹ Tyto jeho názory byly na koncilu odmítnuty a následně bylo formulováno nové vyznání víry, které na ariánství přímo reagovalo, když říkalo, že Ježíš Kristus je Syn Boží, zrozený, nestvořený, jedné podstaty s Otcem.¹⁵⁰

Konstantinovo uznání křesťanské víry, jako tolerovaného náboženství v Římské říši však bylo pouze počátkem cesty k uznání křesťanství coby státního náboženství římského impéria. K tomu došlo až za vlády císaře Theodosia I. Velikého.¹⁵¹

3.8.1 Důsledky ediktu

Římská říše byla v době panování císaře Konstantina roztržena a společensky rozdělena. Pokud se tedy císař rozhodl přiklonit ke křesťanství ve snaze říši znovu sjednotit, nemohl uznáním křesťanství učinit lepší krok. Křesťanská církev byla v této době již poměrně dobře organizovaná, měla jasné poselství a mohla tedy být tímto sjednocujícím prvkem. Aby si císař neznepřátelil pohanské obyvatelstvo říše, zůstával po celou dobu až do

¹⁴⁶ GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 248

¹⁴⁷ Tamtéž str. 252

¹⁴⁸ BACKHOUSE, Stephen. *Malé kompendium křesťanských dějin.* Praha: Knižní klub, 2012. ISBN 9788024236636. str. 28

¹⁴⁹ FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve.* str. 30

¹⁵⁰ Tamtéž

¹⁵¹ HORYNA, Břetislav a Helena PAVLINCŮVÁ, ed. *Judaismus, křesťanství, islám.* Vyd. 2., podstatně přeprac. a rozš. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. ISBN 8071821659. str. 345

své smrti představitelem státního kultu a nechal se pokřtít až na sklonku svého života. Vystává tedy otázka po skutečné hloubce Konstantinovy víry a po motivu k uznání křesťanství.¹⁵²

Díky Milánskému ediktu se křesťanská církev po obdobích pronásledování mohla navrátit ke své původní síle. Začala nazpět přijímat do svých řad ty, kteří v obavě o život svůj, svých blízkých či o svůj majetek, zradili, a odchýlili se od křesťanské víry. Tím však vznikly spory uvnitř církve a vzniku donatovského hnutí v Africe, které kritizovalo odpuštění těmto odpadlíkům od víry. Takovýto spor církev v Africe na dlouhá léta poškodil.

I když někteří křesťané vyzdvihovali osobu císaře, jako Bohem poslaného osvoboditele a velebili jej, znamenal edikt Milánský jen právní uznání křesťanských obcí, díky čemuž byla křesťanská víra v Římské říši tolerována. Pro křesťany však znamenal edikt vítězství jejich víry nad pohanskými bohy a pro představitele církve možnost, jak získat pro křesťanskou víru další věřící.¹⁵³

Císař Konstantin křesťanství podporoval v nejrůznějších oblastech. Za doby jeho vlády získalo křesťanské duchovenstvo nejrůznější privilegia, jako například úlevy na daních, či finanční prostředky, které byly použity na obnovu křesťanských chrámů nebo podporu chudých. To s sebou však přinášelo i jisté nevýhody, jelikož se Konstantin snažil zasahovat do vnitřních záležitostí církve a do debat o víře.¹⁵⁴

Císař Konstantin se snažil o udržení pokoje v říši, a tak ač sám inklinoval ke křesťanství, stále se v říši setkáme s pohanskými bohy, jejichž sochy jsou i ve státních budovách. Jak jsem již uvedl výše, zasahoval Konstantin i do církevních záležitostí, a tak se setkáme v tomto období se zvláštní rozdvojeností křesťanského společenství, kdy jedna skupina vzpomíná na dobu pronásledování jako na lepší časy z hlediska víry, a druhou, která oslavuje nově nabitého postavení, byť se částečně církevní moc dostala do rukou císaře.¹⁵⁵

¹⁵² GRANT, Michael. *Římské císařovny: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 251

¹⁵³ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin.* str. 143-144

¹⁵⁴ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury.* str. 18

¹⁵⁵ Tamtéž str. 19-20

3.9 Od Milánského ediktu ke státnímu náboženství

Konstantin zemřel uprostřed příprav svého válečného tažení proti králi Šapúrovi II., který chtěl vojenskou silou získat nazpět část Arménie a Mezopotámie, kterou pod římskou nadvládou získal již císař Dioklecián. Konstantin však musel kvůli své chorobě tyto přípravy na válečné tažení přerušit.¹⁵⁶

Ještě předtím, než však Konstantin zemřel, nechal se na smrtelné posteli pokřtít. Takovýto příběh o Konstantinově křtu těsně před smrtí byl především v 18. stol. velmi napadán, avšak má svou argumentaci.¹⁵⁷

Podle křesťanské víry smývá křest z člověka jeho hříchy, a tak mohlo být řekněme výhodnější smýt tyto své hříchy těsně před smrtí, když už možnost nových hříchů byla pro člověka minimální, než kdyby byl pokřtěn během života. Stejně tak křest těsně před smrtí zaručoval člověku, který jej přijal, vstup do Království nebeského, což mohlo člověka motivovat k přestoupení ke křesťanské víře.¹⁵⁸ Takovéto argumentace jsou však opět pouze spekulativní a dnes lze již jen velmi těžko říci, zda Konstantinova motivace ke křtu vycházela z víry, nebo byla takto pragmaticky orientovaná.

Po Konstantinově smrti bylo jeho tělo převezeno do Konstantinopole a uloženo do baziliky zasvěcené Apoštolům.¹⁵⁹ V této bazilice byly symbolicky kolem hrobky Konstantina vystavěny hrobky apoštolů. Snad právě kvůli tomuto místu uložení Konstantinových ostatků, nebo pro jeho velké činy, byl na východě nazýván třináctým apoštolem, nebo také rovný apoštolům.¹⁶⁰

Na uvolněný trůn po Konstantinovi měli nastoupit jeho potomci, kteří byli vychovávaní v křesťanské víře, přičemž Konstantin již za svého života plánoval, že bude moc v říši opět rozdělena mezi čtyři vládcy. Tetrarchie však měla tentokrát být založena čistě na dynastickém příslušenství. Novými vládci měli být tři jeho synové – Konstantin II.,

¹⁵⁶ CLAUSS, Manfred. *Konstantin Veliký: římský císař mezi pohanstvím a křesťanstvím*. Praha: Vyšehrad, 2005. Velké postavy světových dějin. ISBN 80-702-1734-0. str. 62

¹⁵⁷ ČEŠKA, Josef. *Římský stát a katolická církev ve IV. století*. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1983. Spisy University J.E. Purkyně v Brně, Filosofická fakulta, 240. ISBN neuvedeno. str.37

¹⁵⁸ ČEŠKA, Josef. *Zánik antického světa*. Praha: Vyšehrad, 2000. Historica (Vyšehrad). ISBN 80-702-1386-8. str. 89

¹⁵⁹ SCHOLASTICUS, Socrates. *Církevní dějiny*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989. Teologické studie (Ústřední církevní nakladatelství). ISBN neuvedeno. str. 55

¹⁶⁰ FRANZEN, August, Marie KYRALOVÁ a Bedřich SMĚKAL. *Malé církevní dějiny*. str.54

Constantius II., a Konstans. Čtvrtým vládcem měl být Konstantinův synovec Dalmatius. Proti němu však vystoupila římská armáda, která nechtěla přijímat rozkazy od nikoho, kdo by nebyl v přímé rodové linii mrtvého císaře. Rozpoutalo se tak hromadné pronásledování a vyvražďování nepřímé Konstantinovi rodiny. Vláda v říši tak nakonec byla rozdělena jen mezi tři Konstantinovy syny. Ti však mezi sebou měli řadu sporů a bojovali mezi sebou o primát, který nakonec vyhrál Constans.

I přes tyto boje o moc a nepřátelství mezi Konstantinovými syny, byla křesťanská víra v Římské říši hájena a byly podnikány nejrůznější kroky ze strany státní moci k zavírání pohanských svatostánků a zakazování pohanských obětí.¹⁶¹

Situace pro křesťanství se naposledy změnila po uchopení vlády císařem Juliánem, který dokonce získal přívlastek Apostata (odpadlík). Císař totiž sám odpadl od křesťanské víry a pokusil se navrátit římské náboženství k pohanskému kultu, kterému se rozhodl navrátit majetek. Jeho plán na potlačení křesťanství podporou římského náboženství a jeho zvýhodňováním však ztroskotal. Když se po jeho smrti ujal vlády císař Jovianus, zavrhl opět pohanské náboženství a navrátil tak pořádky před obdobím Juliánovi vlády. Zavíral pohanské chrámy a zakázal v nich oběti.¹⁶²

Takovýmto opětovným preferováním křesťanství před pohanskými kulty vzrostla míra napětí mezi těmito dvěma světy. Takovéto nově vyostřené vztahy mezi těmito dvěma náboženskými světy zdědil po svém předchůdci císař Valentianus, který se pro uklidnění stavu v říši rozhodl pro politiku vzájemné snášenlivosti.¹⁶³

Po Valentianovi usedl na císařský trůn Magnus Maximus, který byl ortodoxním katolíkem a nejspíše právě kvůli tomu obnovil i sankce namířené proti dualistickým manichejcům. Tyto jeho sankce byly natolik přísné, že vedly až k popravě římsko-hispánského laika Priscilliana, který měl mnoho následovníků. Priscillianus byl obviněn, že stojí na poli manichejství a v neposlední řadě i čarodějnictví. Jeho poprava roku 384 n. l. tak byla vlastně první veřejnou popravou člověka, z rukou křesťanů, za jeho vyznání.

Poslední římský vládce, kterého bych chtěl ve své diplomové práci zmínit je císař Theodosius I., který byl velmi zbožným křesťanem. Svůj křest přijal brzy poté co se ujal

¹⁶¹ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Vyd. 2. V Praze: Vyšehrad, 2003. Kulturní historie. ISBN 80-702-1409-0. str. 40-41

¹⁶² GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 267

¹⁶³ Tamtéž str. 281

vlády, v době těžké nemoci. Přičemž záhy poté prohlásil, že křesťanská víra, která je založena na nikajském vyznání, je jediná pravá.¹⁶⁴ Na základě takového vnitřního přesvědčení dokonce vyhlásil, že každý křesťanský kostel má být předán do rukou biskupa a on sám se tak stává tím, kdo může rozhodovat o tom, kdo se smí považovat za katolíka a kdo ne.

Ačkoliv by se mohlo zdát, že průběh jeho reforem týkajících se náboženství bude bezproblémový, nebylo tomu tak. Biskupům se například nelíbila volba Theodosiova kandidáta na post patriarchy města Říma, načež musel císař vybrat jiného kandidáta ze seznamu, který mu byl předložen.¹⁶⁵

K pohanům se původně císař choval vcelku neutrálně, a dokonce zpočátku mohli vykonávat své oběti.¹⁶⁶ Tímto svým postojem si získal sympatie značné části římského pohanského obyvatelstva, což utvrdilo jeho postavení.

Jeho postoj se změnil až kolem roku 392 n. l., kdy zakázal všechny pohanské obřady pod hrozbou přísných trestů. Rok poté byly dokonce zakázány všechny pohanské kultury a křesťanská víra se tak stala státním náboženstvím.¹⁶⁷

¹⁶⁴ GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 293

¹⁶⁵ Tamtéž

¹⁶⁶ Tamtéž str. 294

¹⁶⁷ ČEŠKA, Josef. *Zánik antického světa.* Str. 170

Závěr

V této své diplomové práci jsem se pokusil o přiblížení a následné zhodnocení pronásledování křesťanů v prvních čtyřech století existence křesťanské víry. Z tohoto důvodu jsem se snažil nastudovat co možná největší množství informací k historickým událostem této doby. Využil jsem především prací dostupných v českém a anglickém jazyce, v nichž jsem schopen čtení a porozumění textu. Neopomenul jsem však i práce v jazyce německém, který je pro mě však již poměrně náročnější, co se týče čtení odborných textů. Z těchto dostupných materiálů jsem se snažil vytvořit jasný a srozumitelný text, který by odpovídal na otázky, které jsem si položil na začátku této diplomové práce.

Zpočátku jsem využíval především primárních literárních pramenů, mezi nimiž bych zmínil spisy Tertuliána, Origéna nebo Tacita.

Velmi mi při této práci pomohl sborník Jiřího Šubrtů *“Příběhy raně křesťanských mučedníků”*. Jedná se o výběr z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury a obsahuje jedny z nejvýznamnějších dochovaných textů o mučednictví prvních století křesťanství. Velmi barvitě popisuje události, které vedly k odsouzení a umučení křesťanů. Šubrt zde popisuje události, které se odehrály v různých obdobích vlády římských císařů, která jsou spojována s pronásledováním křesťanů.

Při shromažďování materiálů potřebných k sepsání této diplomové práce jsem si povšiml způsobu líčení jednotlivých příběhů mučedníků, které jsou upravovány a přepisovány do podoby přijatelného obrazu budoucích svatých. Nejrůznější příběh jsou tak líčeny velmi plasticky, a autoři zde velmi detailně popisují různé způsoby mučení, kterým byli křesťané vystavováni. Pro člověka žijícího v dnešní době je zajisté velmi obtížné pochopit mentalitu těchto mučedníků, jakožto i autorů píšících o tomto mučení v letech následujících. Je však zcela pochopitelné, že se tito autoři snažili prostřednictvím těchto líčení dodat svým čtenářům naději a odvahu.

Velmi mi v tomto ohledu pomohla anglicky psaná literatura W.H. C. Frenda a G. E. M. de Ste Croix, při jejímž studiu jsem pochopil, že ani odborníci se v některých otázkách týkajících se pronásledování křesťanů neshodnou a líčí je z různých úhlů pohledu, mnohdy zcela odlišných od zaběhnutých představ. Velmi zajímavá byla myšlenka právě W. H. C. Frenda, který soudí, že situace kolem křesťanů byla pro římské obyvatelstvo neúnosná a státní úřady se tedy jen snažily udržet v říši klid, tím že pronásledovali křesťany a uklidnili

tak své občany. Křesťané totiž byli ochotni pro svou víru obětovat svůj život, což si mnozí římsí občané mohli vykládat za projevy fanatismu, kterých se obávali.

Zaujal mě i fakt, že ačkoliv se autoři mnou studovaných prací v mnoha věcech neshodli, byli poměrně jednotní, co se týkalo pronásledování křesťanů za vlády císaře Nera, jakožto i na právních směrnicích a předpisech kolem pronásledování. Všichni autoři se shodli na tom, že až do doby vlády císaře Traiana takovéto předpisy neexistovaly a pronásledování tedy nemělo žádný ucelený právní rámec. Teprve až u Traiana se setkáme s doporučením, aby státní moc proti křesťanům aktivně nezasahovala, nevyhledávala je a nedopouštěla se násilí vůči křesťanům. To, že v této době již byla praxe v různých provinciích jiná, tedy bylo nejspíše zapříčiněno tlakem veřejnosti, osobností místodržitele a jeho schopnosti otázku křesťanů ve své provincii řešit.

Nepodařilo se mi však nalézt ani shodu v otázce důvodu vzniku pronásledování křesťanů v Římské říši. Bylo pronásledování vyprovokováno oddělením křesťanů od židovské víry, která byla pro římskou státní moc tolerovatelná, jelikož byla značně exklusivistická a nešířila se tedy napříč římským obyvatelstvem, zatímco křesťanství nikoliv? Chápaly římské úřady tento fakt křesťanské misijní činnosti jakožto ohrožení stability státu? Nebo byli křesťané pronásledováni na základě svého odmítání obětovat císařskému kultu? Na jednotlivé otázky jsem se snažil v této diplomové práci odpovědět a ukázat různé úhly pohledy na tuto problematiku.

Dnes již bohužel není možné na tyto otázky odpovědět s jistotou, ale podstatné je, že počátky křesťanství byly poznamenány nejistotou a neustálými obavami z perzekuce. Přes všechny tyto problémy s kterými se křesťanství muselo ve svých počátcích utkat, ať to byly útoky ze strany židů nebo římského impéria, křesťanství přežilo a šířilo se Evropou.

Tuto svou práci jsem psal s velkým zaujetím a mnohokrát ji přepisoval, jelikož jsem si přál vystihnout pronásledování křesťanů z různých úhlů pohledu. Studoval jsem různé prameny a snažil si utvořit si názor na jednotlivé události týkající se pronásledování křesťanů. Zjistil jsem, že dodnes je stále spousta otázek, na které nemáme jednoznačnou odpověď a že se odpovědi nejspíše už ani nikdy nedočkáme. Co je, však dnešního člověka podstatné je fakt, že křesťanství tato pronásledování přežilo a mohlo civilizaci přinést mnohé morální hodnoty, které jsou platné do dnešních dní.

Bibliografie

APULEIUS, Lucius. *Zlatý osel čili Proměny*. 3. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960. ISBN neuvedeno.

BARNETT, Paul. *Jesus: a history of New Testament times*. Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, c1999. ISBN 08-308-1588-0.

BARRETT, Justin L. *Why would anyone believe in God?*. Lanham: Altamira, c2004. Cognitive science of religion series. ISBN 07-591-0667-3.

BENEDIKT XVI. *O počátcích církve: promluvy o apoštolech a jejich spolupracovnících*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-218-3.

BENEDIKT XVI. *Otcové církve: od Klementa Římského po Augustina*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-263-3.

BOYER, Pascal. *Religion explained: the evolutionary origins of religious thought*. New York: Basic Books, c2001. ISBN 04-650-0695-7.

BURIAN, Jan. *Římské impérium: Vrchol a proměny antické civilizace*. Praha: Svoboda-Libertas, 1994. Členská knihnice (Svoboda). ISBN 80-205-0391-9.

CALLERY, Sean. *Starověký Řím: temné dějiny*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3788-1.

CLAUSS, Manfred. *Konstantin Veliký: římský císař mezi pohanstvím a křesťanstvím*. Praha: Vyšehrad, 2005. Velké postavy světových dějin. ISBN 80-702-1734-0.

CORNELL, Tim. *The beginnings of Rome: Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000-264 BC)*. London: Routledge, 1995. Routledge history of the ancient world. ISBN 9780415015950.

ČERVENKOVÁ, Denisa. *Jak se křesťanství stalo náboženstvím: recepce pojmu religio v Tertuliánově Apologetiku*. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-1975-0.

ČEŠKA, Josef. *Římský stát a katolická církev ve IV. století*. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1983. Spisy University J.E. Purkyně v Brně, Filosofická fakulta, 240. ISBN neuvedeno.

- ČEŠKA, Josef. *Zánik antického světa*. Praha: Vyšehrad, 2000. Historica (Vyšehrad). ISBN 80-702-1386-8.
- DE STE. CROIX, G. E. M., Michael WHITBY a Joseph STREETER. *Christian persecution, martyrdom, and orthodoxy*. New York: Oxford University Press, 2006. ISBN 978-019-9278-121.
- DEMJANČUKOVÁ, Dagmar. *Dějiny a teorie náboženství*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1994. ISBN 80-708-2175-2.
- DODDS, Eric Robertson. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti: přednášky přednesené na Queen's University v Belfastu v roce 1963*. Praha: Rezek, 1997. ISBN 80-860-2708-2.
- DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Vyd. 2. V Praze: Vyšehrad, 2003. Kulturní historie. ISBN 80-702-1409-0.
- DRÁPAL, Dan, Jan SOKOL a Ladislav VARCL. *Spisy apoštolských otců*. 3., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004. Studijní texty (Kalich). ISBN 80-701-7003-4.
- DUS, Jan Amos. *Umučení Polykarpa a pašijní příběh*. Jihlava: Mlýn, 2011. ISBN 978-80-86498-47-8.
- EBELOVÁ, Ivana a Uwe BIRNSTEIN. *Kronika křesťanství*. Praha: Fortuna Print, 1998. Edice Kronik. ISBN 80-861-4423-2.
- EUSEBIOS, Pamphili a Josef NOVÁK. *Církevní dějiny: Ecclesiastica historia*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988. Teologické studie (Ústřední církevní nakladatelství). ISBN neuvedeno.
- FARAONE, Christopher A. a Dirk OBBINK. *Magika hiera: ancient Greek magic and religion*. New York: Oxford University Press, 1997. ISBN 0195111400.
- FEENEY, D. C. *Literature and religion at Rome: cultures, contexts, and beliefs*. New York: Cambridge University Press, 1998. ISBN 978-052-1559-218.
- FILIPI, Pavel. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 3., upr. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-859-5980-1.

FRANZEN, August, Marie KYRALOVÁ a Bedřich SMÉKAL. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992. ISBN 80-711-3008-7.

FREND, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church: a study of a conflict from the Maccabees to Donatus*. Garden City, N.Y.: Anchor Books, 1965. ISBN neuvedeno.

FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2008. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-964-5.

FUNDA, Otakar Antoň. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1276-8.

FUNDA, Otakar Antoň. *Mezi vírou a racionalitou*. Brno: L. Marek, 2003. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 80-862-6339-8.

FUNDA, Otakar Antoň. *Víra bez náboženství*. Praha: Prvokruh, 1994. ISBN 80-901-4701-1.

GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* 3. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010. ISBN 978-80-7381-771-8.

GRUEN, Erich S. *Culture and national identity in Republican Rome*. New York: Cornell University Press, 1992. Cornell studies in classical philology, vol. 52. ISBN 0801480418.

HAZLETT, Ian, ed. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. ISBN 978-80-7325-159-8.

HEROLD, Vilém, Ivan MÜLLER a Aleš HAVLÍČEK, ed. *Dějiny politického myšlení*. Praha: OIKOYMENH, 2011. ISBN 9788072981694.

JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-859-5941-0.

Sanguis martyrurum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. KITZLER, Petr a Jan ŠUBRT. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8.

KÜNG, Hans. *Malé dějiny katolické církve*. 2. vyd. Brno: Barrister, 2010. ISBN 978-80-87029-92-3.

LANE, A. N. S. *Dějiny křesťanského myšlení*. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-854-9547-3.

LEMAÎTRE, Nicole, Véronique SOT a Marie-Thérèse QUINSON. *Slovník křesťanské kultury*. Praha: Garamond, 2002. ISBN 80-863-7941-8.

MAREČEK, Petr. *Křesťanské společenství v Matoušově evangeliu: jeho hlavní charakteristiky podle Mt 18,1-35*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. ISBN 80-244-1248-9.

MARTIN, Luther H. *Deep History, Secular Theory: Historical and Scientific Studies of Religion*. Leiden: Brill, 1994. ISBN 9781614518167.

NOVÁK, Josef a TERTULLIANUS. *Čtvrtá patristická čítanka: Tertullianus - Apologeticum*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1987. Teologické studie (Ústřední církevní nakladatelství). ISBN nevedeno.

OGILVIE, Robert Maxwell. *Early Rome and the Etruscans*. Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press, c1976. ISBN 0391006444.

ÓRIGENÉS a Martin NAVRÁTIL. *O svobodě volby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1842-1.

PORTER, J. R. *Život Ježíše Krista*. 2. vyd. Praha: Euromedia Group, 2007. ISBN 978-80-242-1852-6.

RENAN, Arnošt. *Apoštolé: dějiny počátků křesťanství od Ježíšovy smrti až k velkým poutím sv. Pavla*. Praha: Tiskem a nákladem Dělnické knihtiskárny, 1897. ISBN nevedeno.

RIVES, J. B. *Religion in the Roman Empire*. Malden: Blackwell, 2007. Blackwell ancient religions. ISBN 978-1-4051-0656-6.

RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1465-6.

ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha: Kalich, 2008. Studijní texty (Kalich). ISBN 978-80-7017-064-9.

SCULLARD, H. H. *Festivals and ceremonies of the Roman Republic*. Ithaca, New York: Cornell University Library, 1981. Aspects of greek and roman life. ISBN 08-014-1402-4.

SCHOLASTICUS, Socrates. *Církevní dějiny*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989. Teologické studie (Ústřední církevní nakladatelství). ISBN neuvedeno.

STIEBITZ, Ferdinand. *Stručné dějiny římské literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967. Učební texty vysokých škol (Univerzita J.E. Purkyně v Brně, Filozofická fakulta). ISBN neuvedeno.

SUETONIUS, Tranquillus. *Životopisy XII císařů římských*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1903. ISBN neuvedeno.

ŠUBRT, Jiří, KITZLER, Petr, ed. *Příběhy raně křesťanských mučedníků II: výběr z latinské a řecké martyrologické literatury 4. a 5. století*. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-187-6.

TACITUS, Publius Cornelius. *Letopisy XV*. Praha: Svoboda, 1975. ISBN neuvedeno.

VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-727-7292-9.

Beyond Cursing: The Appeal to Justice in Judicial Prayers. VERSNEL, Hendrik S. *Magika hiera: Ancient Greek magic and religion*. New York: Oxford University Press, 1997, s. 60-106. ISBN 0-19-511140-0.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 21. (12. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2016. ISBN 978-80-7545-010-4

Církevní dějiny. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989. Teologické studie (Ústřední církevní nakladatelství). ISBN neuvedeno.

Summary

In my diploma thesis, I attempted to approach and subsequently evaluate the persecution of Christians in the first 4th century existence of the Christian faith. For this reason, I tried to get as much information as possible about the historical events of this time. I used mainly works in Czech and English, where I can read and understand the text. I also did not forget the work in the German language, which is, however, much more challenging for me to read technical texts. From these available materials, I tried to create a clear and comprehensible text that would answer the questions that I asked at the beginning of this diploma thesis.

At first, I used primarily literary sources, among which I would mention the writings of Tertullian, Origen, or Tacita.

The book by Jiří Šubrt "Tales of Early Christian Martyrs" helped me very much in this work. It is a selection of the oldest Latin and Greek martyrological literature and contains some of the most preserved texts on martyrdom of the first centuries of Christianity. Very colorfully describes the events that led to the condemnation and torture of Christians. Šubrt describes the events that took place during the various periods of the Roman emperor's rule, which are associated with the persecution of Christians.

When collecting the materials needed to write this diploma work, I noticed a way of describing the individual martyrs' stories, which are edited and rewritten into the form of an acceptable image of the future saints. The different story of jyou is so depicted, and the authors here describe in great detail the different ways of torture that Christians were exposed to. It is certainly difficult for a person living today to understand the mentality of these martyrs, as well as authors writing about this torture in the years to come. However, it is quite understandable that these authors tried to give hope and courage to their readers through these accounts.

It is very helpful in this respect for the W.H. C. Frenda and G.E. de Ste Croixe, in whose study I understood that even experts do not agree on some issues concerning the persecution of Christians, and they depict them from different angles of view, often quite different from those inherent in ideas. Very interesting was thought by W. C. C. Frend, who considers that the situation around the Christians has been intolerable for the Roman people, and the state authorities have only tried to keep quiet in the empire by pursuing the Christians and calming their citizens. The Christians, for their willingness to sacrifice for their faith,

were many of the Roman citizens who could interpret the manifestations of fanaticism they were afraid of.

I was also attracted by the fact that although the authors of my studies did not agree in many cases, they were quite united regarding the persecution of Christians under the rule of Emperor Nero, as well as the legal guidelines and regulations around persecution. All the authors agreed that such rules did not exist until the time of Emperor Traian's rule. So there was no coherent legal framework for persecution. It is only when Traian meets with the recommendation that the state power against the Christians does not actively interfere, search for them and prevent violence against Christians. The fact that the practice in different provinces was different at that time was probably caused by the pressure of the public, the personality of the governor and his ability to address the question of Christians in his province.

However, I did not find any consensus on the cause of the persecution of Christians in the Roman Empire. Has the persecution been provoked by the separation of Christians from the Jewish faith, which was tolerable for the Roman state power, since it was considerably exclusive and did not spread across the Roman population, while Christianity was not? Did the Roman authorities understand this fact of Christian missionary activity as a threat to the stability of the state? Or were Christians persecuted on the basis of their refusal to sacrifice the imperial cult? I have tried to answer individual questions in this diploma thesis and to show different angles views on this issue.

Today, unfortunately, it is not possible to answer these questions with certainty, but it is essential that the origins of Christianity were marked by uncertainty and constant fears of persecution. In spite of all the problems that Christianity had to face in its beginnings, whether it was attacks by Jews or the Roman Empire, Christianity survived and spread with Europe.

I wrote this work with great passion and repeatedly rewrote it, as I wished to capture the persecution of Christians from different angles of view. I studied various sources and tried to form a clear view of individual events concerning the persecution of Christians. I have found that there are still a lot of questions to which we do not have a clear answer, and that we probably will not even be waiting for it. But what is important to today's man is the fact that Christianity has survived these persecutions and could bring civilization to many moral values that are valid to the present day.